

«Construir Catalunya»:

Formació política i intel·lectual del pujolisme (1947-1980). Un estat de la qüestió.

Grau en Història – Facultat de lletres
Treball Final de Grau

Autor: Santiago Fonfría Carcelén

Tutor: Giaime Pala

Entrega: Juliol del 2020

Índex de continguts

Resum	1
Agraïments	1
0. Introducció	2
1. El pujolisme de Pujol	9
1.1 Orígens familiars	9
1.2 Presa de consciència política	10
1.3 Els mestres	12
1.4 Raimón Galí i el CC.....	13
1.5 Fer poble, fer país	15
1.6 Des dels turons a l'altra banda del riu	17
1.7 Construir Catalunya	18
1.8 Conclusions.....	22
2. Formació del pujolisme: Un estat de la qüestió.	23
2.1 Jaume Lorés: Els fonaments.....	24
2.2 Montserrat Guibernau: l'encaix global.....	28
2.3 Laurentino Vélez-Pelligrini: l'estil populista.....	30
2.4 Paola Lo Cascio: el llarg govern.....	34
2.5 Antonio Santamaría: l'evolució ideològica	36
2.6 Andrew Dowling: l'Església catalana	41
2.7 Jordi Amat: literatura i intel·lectuals del pujolisme	43
2.8 Mariona Lladonosa: l'evolució simbòlica	45
3. Conclusions	49
4. Bibliografia	51
4.1 Bibliografia principal.....	51
4.2 Bibliografia secundària	52

Resum

L'objectiu del present treball és fer un repàs historiogràfic del pujolisme en la seva vessant intel·lectual i cultural, des dels seus inicis fins a la primera victòria electoral de CiU (1960 - 1980). En primer lloc reconstruirem el discurs pujolista a través de les principals obres del seu màxim exponent, Jordi Pujol i Soley. Amb les seves memòries com a fil conductor, desgranarem les principals característiques de la seva doctrina i pararem atenció als seus principals referents polítics. Al segon apartat farem un repàs historiogràfic dels autors que, des de perspectives disciplinàries diverses com la història, la sociologia o la literatura, han analitzat el fenomen polític pujolista. I finalment, posarem en judici el que el propi Pujol entén per pujolisme a través dels autors tractats amb algunes conclusions finals de caire personal.

Paraules clau: pujolisme; nacionalisme; història dels intel·lectuals; antifranchisme; història de Catalunya.

Agraïments

Abans de començar cal agrair a en Giaime Pala l'atenció, paciència i dedicació en les estranyes circumstàncies en la que ha hagut de tutoritzar aquest treball, als meus estimats amics per encoratjar-me a fer-lo i a l'Ona per l'incondicional suport i paciència que ha tingut amb mi en les hores més baixes. Per suposat, a la família pels ànims. A tots vosaltres, moltes gràcies.

“Tots dos érem conscients que si el nostre treball no servia per entendre millor el món en el qual vivíem, no servia per a res”.

Josep Fontana a *L'ofici d'historiador*¹.

0. Introducció

Podíem llegir ara fa no gaire que l'aparició de l'expresident de la Generalitat de Catalunya Jordi Pujol a un documental sobre el naixement dels Mossos d'Esquadra era un “intent reiterat de provar de familiaritzar l'audiència amb l'evasor fiscal confés”². Posicions com aquesta són la dinàmica general en l'opinió pública, on la corrupció de la família Pujol eclipsa l'obra de govern de CiU i la transforma en un tema tabú -sobretot entre els cercles catalanistes-. A més, el desenvolupament del procés independentista ha atiat el foc sobre la polèmica, on el cas Pujol és una arma llancívola més en contra del nacionalisme català.

Jordi Pujol i Solel encapçalà un dels casos més greus de corrupció i frau que ha viscut Catalunya als darrers anys. La creació d'una xarxa de poder clientelar, aprofitant la influència política del líder convergent, és innegable. Ara bé, cal no oblidar que Pujol governà la Generalitat durant 23 anys dirigint pràcticament la construcció de l'autonomia catalana. Sovint el seu llegat queda com un parèntesi buit, incòmode, del qual sembla ser massa aviat per parlar-ne de manera serena. Potser ara, quaranta anys després de la primera victòria electoral de CiU, és moment d'abocar llum sobre el pujolisme més enllà de les simplificacions tendencioses i els silencis incòmodes.

Recuperant la cita preliminar, la principal motivació a l'hora d'abordar aquest treball és la responsabilitat ètica dels historiadors amb la nostra societat. Com deia Fontana del seu mestre Pierre Vilar, cal *pensar històricament* els problemes col·lectius; per entendre el passat per una banda, però sobretot per entendre'ns com a societat a l'actualitat. La llei del silenci a l'opinió pública entorn la figura de Jordi Pujol no fa res més que donar via lliure a opinòlegs per parlar sobre què fou el pujolisme a Catalunya. Tal i com veurem, el pujolisme és una reformulació teòrica de la tradició catalanista que, degut a les peculiaritats de l'acció política de Pujol, inundà una bona part de l'espectre polític catalanista durant el seu govern. L'ombra d'aquesta “pujolització” de la vida

¹ FONTANA, Josep. *L'ofici d'historiador*. Barcelona: Arcàdia i Càtedra Ferrater Mora, UdG, 2018., p. 17.

² VALLS, Francesc. “No hi ha cap mes sense Pujol a TV3”. *El país*, 8 Feb. 2020. https://cat.elpais.com/cat/2020/02/08/opinion/1581179712_203649.html Accedit el 26 abril 2020.

política catalana s'allarga, tot i els canvis soferts, fins als nostres dies³. Mentre no en puguem parlar obertament, no podrem valorar històricament el pujolisme ni la seva herència, afavorint tant als qui fan del fenomen una arma política, com qui, per omissió, se'n beneficien.

Així, l'objectiu del present treball és fer un repàs historiogràfic del pujolisme en la seva vessant intel·lectual i cultural, des dels seus inicis fins a la primera victòria electoral de CiU (1960 - 1980). Es farà recollint des de les anàlisis fetes coetàniament al fenomen fins a les darreres aportacions més recents. Per dur-ho a terme, dividirem el treball en dos grans apartats. El primer es centrarà en reconstruir el discurs del pujolisme a través de les obres de Jordi Pujol i Soley on desenvolupa el gruix del seu corpus teòric. També, tot i que de manera secundària, pararem atenció a aquelles obres i autors que el propi Pujol identifica com a essencials per a la formació de la seva doctrina. S'intentarà, malgrat tots els condicionants que pugui haver-hi, fer una reconstrucció més o menys neutra dels fonaments que el propi Pujol entén del pujolisme. Al segon apartat farem el repàs historiogràfic del pujolisme pròpiament. S'han escollit un seguit d'autors que, provinent de disciplines diverses, han interpretat el pujolisme com a fenomen històric. D'aquesta manera, posarem en judici el que el propi Pujol entén pel pujolisme de la mà d'un seguit d'autors que també l'han interpretat. La varietat disciplinària dels autors tractats ens ofereix unes anàlisis heterogènies, tant pels plantejaments inicials com pels resultats finals. Tot i així, trobem que hi ha punts de connexió entre les diverses interpretacions. Al final, identificarem de manera general quines són les característiques del pujolisme més recurrents en les diverses anàlisis.

Abans de res, però, cal contextualitzar en quin ambient sorgeix i es desenvolupa el pujolisme⁴. A la dècada dels cinquanta del segle passat l'estat espanyol visqué un moment de transició social, política i econòmica. La recuperació de la Guerra Civil començava a despuntar amb un creixement demogràfic i millora de les condicions de vida entre la població. Catalunya es

³ Tot i no ser l'objectiu d'aquest treball, podem albirar algunes similituds entre el pujolisme i l'independentisme actual. L'èpica de la derrota, el victimisme, l'europeisme o la contraposició del catalanisme democràtic davant l'espanyolisme autoritari són característiques que l'independentisme actual recull i que el pujolisme ja contemplava. *Vid.* VÉLEZ-PELLIGRINI, Laurentino. *El estilo populista: Orígenes, auge y declivi del Pujolismo*. Barcelona: El Viejo Topo, 2003., p. 259. i ZAMBELLI, Sebastián. (2015). *El discurso nacionalista en Cataluña. Un análisis comparado de los marcos de significación del tardo-pujolismo (2000-2003) al proceso soberanista (2010-2014)*. UNED. Departamento de Ciencia Política y de la Administración. Recuperat el 13 maig del 2020, <http://e-spacio.uned.es/fez/view/tesisuned:CiencPolSoc-Szambelli>, p. 405.

⁴ Per la contextualització introductòria hem utilitzat DE RIQUER, Borja; CULLA, Joan B. "El franquisme i la transició democràtica: 1939-1988." *Història de Catalunya*. Pierre Vilar. Barcelona: Edicions 62, 1989. Vol. VII. i PALA, Giaime. "La batalla de las ideas: Apuntes para una historia de los intelectuales catalanes en los años sesenta". *Cercles. Revista d'Història Cultural*, no. 16, 2013, pp. 147-160.

consolidava com a país industrial en comparació amb la resta de l'estat, i rebia l'arribada massiva d'immigrants provinents de regions com Castella, Extremadura, Andalusia o Murcia⁵. Els canvis econòmics, culturals i demogràfics no trigaren a tenir resposta. L'any 1951 començava la primera mobilització popular massiva des de la Guerra Civil en forma de vaga general espontània, originada per la pujada de preus als tramvies de Barcelona⁶.

La incapacitat per albirar els canvis a la societat catalana, les dificultats de l'organització clandestina o bé el distanciament progressiu de l'exili amb la realitat catalana, provocaren una decadència de l'anarco-sindicalisme i el republicanisme, les principals forces de l'antifranquisme català fins al moment⁷. Tot i això, amb el precedent de l'any 1951, l'hivern del curs 56-57 arrencà amb força una gran protesta popular iniciada pel moviment estudiantil. Va ser el tret de sortida d'una nova etapa per l'antifranquisme català⁸, que trencava amb la dinàmica de clandestinitat i semi hivernació en la que es trobava fins aleshores. Una nova generació de joves d'origen social i cultural molt divers, que no havia viscut la Guerra Civil i que va estar educada plenament sota la dictadura, fou la protagonista de la represa de l'antifranquisme⁹. Si fins al moment la cultura antifranquista era introspectiva i enyoradissa, aquesta nova generació d'opositors al règim es caracteritzà pel vitalisme i la preocupació pels problemes socials del moment. La cultura catalana passà de posicions resistencialistes a dirigir-se, als anys seixanta, obertament a un públic de masses amb un accentuat contingut polític i reivindicatiu¹⁰.

Si bé la majoria entraren en decadència, hi hagueren organitzacions antifranquistes històriques que sí saberen reorganitzar-se. Concretament, el PSUC a les darreries dels anys cinquanta apostà per un eixamplament de les seves bases, introduint-se tant al món sindical com a les universitats. El seu projecte polític, que entenia una revolució socialista per fases, acceptava la lluita democràtica per l'alliberament nacional amb un front comú interclassista. El projecte centrista i

⁵ DE RIQUER, Borja; CULLA, Joan B., *op. cit.*, p. 173.

⁶ *Ibid.*, pp. 204-205.

⁷ *Ibid.*, pp. 224-225.

⁸ Tractarem, a partir d'ara, l'any 1956 com l'inici de la dècada dels anys seixanta. "Els llargs anys seixanta" (1956-1969) és un període historiogràfic amb ple sentit ja que conté un inici, desenvolupament i final en la trajectòria d'una nova generació en l'antifranquisme. PALA, Giaime., *op. cit.*, p. 156.

⁹ DE RIQUER, Borja; CULLA, Joan B., *op. cit.*, p. 217.

¹⁰ Entre aquesta nova generació d'artistes i escriptors cal destacar personalitats com Manuel de Pedrolo, els germans Goytisolo, Ana María Matute, Manuel Vázquez Montalbán, etc. *Ibid.*, p. 355.

una organització nova i eficaç permeté al PSUC situar-se, progressivament, com la principal força de l'antifranquisme català al llarg dels anys seixanta¹¹.

En general, el marxisme democràtic va esdevenir la força hegemònica de l'antifranquisme català als anys seixanta. Davant la proposta de reconstrucció nacional del PSUC, la principal alternativa revolucionària era el Front Obrer de Catalunya, organització provinent del catolicisme social. El FOC fou el principal exponent d'una nova esquerra, d'abast europeu, caracteritzada per ser un híbrid entre marxisme i catolicisme. Rebutjaven tant l'estalinisme com la socialdemocràcia amb la defensa de terceres vies com el comunisme heterodox, el personalisme mounerià o els moviments tercermundistes entre d'altres influències¹².

Per altra banda, UDC fou l'altra organització històrica que sobrevisqué al nou context, tot i que ho féu de manera molt més tímida. A més a més, als anys cinquanta el partit va patir una crisi. La divisió interna entre els sectors més conservadors, fidels a la democràcia cristiana tradicional, i una nova generació de joves, més oberta als nous corrents catòlics europeus, provocà la sortida dels segons i la imposició dels primers. Una part d'aquesta escissió *modernista*, més preocupada pel fet nacional català, fundà al 1955 el CC, organització d'on sorgeix Jordi Pujol i el seu entorn¹³. D'aquest darrer sector en va sorgir, conjuntament amb altres actors polítics, un nou catalanisme. A diferència del catalanisme de preguerra, laic i esquerrà, el nou catalanisme era de tall moderat i proper al catolicisme. És la mostra de la renovació generacional de la Catalunya d'estrats socials mitjans, que deixa de mirar la Generalitat republicana com a referent per mirar a un nou present¹⁴.

Cal però, en aquest punt, detenir-nos un moment. Tal i com apunta l'historiador Gaiame Pala, sovint es tendeix a fer una interpretació anacrònica del nacionalisme català. El pujolisme sempre defensà el seu paper minoritari i independent al panorama polític de l'antifranquisme, reforçant així el seu relat de sacrifici i construcció lenta però constant del catalanisme, que culminaria amb la victòria electoral del Pujol al 1980. Si bé és cert que la correlació de forces afavorí, a finals dels anys cinquanta, l'hegemonia del marxisme democràtic a l'antifranquisme, el nacionalisme moderat fou qui tenia la millor infraestructura organitzativa. Als anys cinquanta, el suport institucional d'una part de l'Església catalana, l'ampli nombre de simpatitzants a la Catalunya comarcal i la bona connexió amb la intel·lectualitat europea apuntava a que el nacionalisme

¹¹ *Ibid.*, pp. 225-226.

¹² *Ibid.*, p. 298.

¹³ *Ibid.*, p. 229.

¹⁴ *Ibid.*, p. 305.

esdevindria la força política hegemònica als anys seixanta. Tot i això, la fragmentació organitzativa, la mala relació entre intel·lectuals i la incapacitat de guanyar i dirigir els debats respecte l'esquerra, féu que el nacionalisme s'acabés situant en una posició molt més secundària respecte el marxisme democràtic¹⁵.

El paper de l'Església a la represa de l'antifranquisme, tal i com esbossàvem amb el cas del nacionalisme, també fou determinant. L'Església catalana es posicionà a favor de Franco al acabar la Guerra Civil degut a l'anticlericalisme mordaç del període republicà. A la dècada dels anys cinquanta però, es generalitzà un procés de dinamització i conscienciació política dels sectors de base de les organitzacions cristianes de Catalunya. Apareixien actituds contestatàries en joves sacerdots molt crítics amb el conservadorisme i l'autoritarisme de la jerarquia, que acabaren per oferir certa cobertura legal per a la organització política de l'antifranquisme¹⁶.

Recapitulant, dèiem que el moviment estudiantil encetà la represa de l'antifranquisme, i és que, de fet, va néixer durant el mateix curs 56-57 de manera massiva i organitzada. A partir d'aquell any el moviment estudiantil fou un actor polític clau a l'oposició democràtica. La universitat fou l'escenari de les principals protestes contra el franquisme fins a la seva fi al 1977. La creació del Comitè de Coordinació Universitària, creat al 1958, va permetre a les principals organitzacions estudiantils de tall democràtic actuar de manera unitària en les protestes generals¹⁷.

Per altra banda, el moviment obrer també va patir transformacions profundes a les darreries de la dècada dels cinquanta. El sindicalisme històric català, agrupat per afinitat ideològica -CNT i UGT com a principals exponents- i actuant en la més estricta clandestinitat, entrà en plena decadència a partir dels cinquanta per la seva pràctica inexistència al món laboral. Per contra, el nou moviment obrer decidí emprar les instàncies legals existents de la *Organización Sindical Española* -el sindicat vertical del règim- per tal de poder crear enllaços sindicals i organitzar-se semi-legalment. El PSUC, tot i tenir el seu sindicat de cohesió ideològica (l'Oposició Sindical Obrera), fou de les primeres organitzacions en apostar pel sindicalisme de masses aprofitant les instàncies legals de la OSE. A més a més, aparegué una nova corrent obrera que, malgrat estigués poc estructurada organitzativament, va anar guanyant pes al llarg de la dècada: el sindicalisme cristià provinent d'organitzacions com el FOC o l'HOAC (*Hermanidad Obrera de Acción Católica*)¹⁸.

¹⁵ PALA, Giaime. *op. cit.*, p. 168

¹⁶ DE RIQUER, Borja; CULLA, Joan B., *op. cit.*, pp. 308-309.

¹⁷ *Ibid.*, pp. 217-218.

¹⁸ *Ibid.*, p. 221.

Les accions obreres anaren en augment des de l'any 1956 -amb un parèntesi d'inactivitat al 1959 i el 1970- fins arribar al 1962, any en el que les protestes pel Pla d'Estabilització franquista del 1958 van provocar la mobilització obrera més gran a Catalunya des del 1939¹⁹.

Davant els canvis que vivia l'estat espanyol durant les dècades centrals del s. XX les autoritats franquistes es trobaven en una contradicció entre la modernització del país i el manteniment dels valors fundacionals del règim franquista. La creixent mobilització política, estudiantil i obrera propicià un seguit de tímides reformes aperturistes durant la dècada dels seixanta com a vàlvula d'escapament política davant els fets succeïts²⁰. Lluny d'això, l'antifranquisme ho aprofità per expandir-se, arribant a un punt on "la cultura catalana d'oposició se sent, al llarg d'aquest període, prou forta per passar d'una estratègia bàsicament defensiva a un plantejament ofensiu, d'afirmació pública dels valors propis, de reivindicació oberta dels drets fonamentals, i sobretot del dret a la llengua"²¹.

En aquest punt, amb un alt grau d'unitat d'acció política antifranquista liderada pel PSUC, el Maig del 68 arribà a Catalunya. La sacsejada cultural del maig francès provocà l'esclat de la unitat antifranquista aconseguida fins al moment amb el sorgiment de nombroses organitzacions d'extrema esquerra. La virulència de l'oposició al règim trencà amb els aires aperturistes d'aquest, i al 1969 es declarà l'estat d'alarma amb un augment de la repressió significatiu contra el moviment estudiantil principalment²². Lluny de dissuadir-lo, l'antifranquisme encetà la dècada dels setanta amb una voluntat d'unitat d'acció major amb una nova generació de militància jove. L'enduriment de la repressió provocà, entre d'altres iniciatives, la constitució de l'Assemblea de Catalunya al 1971. Es tracta de la plataforma de política unitària més important de la Catalunya antifranquista, liderada pràcticament per l'esquerra i encarregada de difondre la cultura antifranquista de tall popular a arreu de país de manera quasi total²³. En aquest moment les forces de centre i centre-esquerra -com era el cas de Pujol i el seu entorn- intentaren definir-se políticament i s'allunyaren de l'esquerra marxista, ideologia amb la que fins al moment

¹⁹ *Ibid.*, pp. 288-289.

²⁰ *Ibid.*, p. 351.

²¹ *Ibid.*, p. 361.

²² *Ibid.*, p. 388.

²³ La nova cultura antifranquista era un fenomen urbà que bàsicament girava entorn l'àrea metropolitana de Barcelona. L'Assemblea de Catalunya aconseguí expandir aquesta cultura d'oposició democràtica a comarques tan diverses com l'Alt Empordà, Gironès, Osona, Mataró, Lleida, etc. *Ibid.*, pp. 390-391.

coquetejava. Per aquest motiu, Pujol mai apostà per treballar activament amb l'Assemblea de Catalunya²⁴.

Per altra banda, el moviment obrer, tot i patir especialment la repressió, a partir dels anys setanta augmentà la combativitat en les mobilitzacions obreres, com és el cas de la vaga de la SEAT al 1971. CCOO, amb un peu a la clandestinitat i l'altre a la legalitat, era el sindicat majoritari des de les darreries dels anys seixanta. La seva transversalitat en les lluites li va permetre gaudir d'un ampli suport al món del treball, fins i tot dels sectors més modernitzats de la patronal catalana²⁵. Certament, el moviment estudiantil també es reagrupà entorn el Sindicat d'Estudiants de la Universitat de Barcelona, retornant-li el paper d'avantguarda política que havia tingut als anys seixanta i que havia interromput el xarxampió esquerranós del maig del 68²⁶.

A partir de l'any 1974 el règim es trobava desbordat per l'antifranquisme i la mobilització popular. A Catalunya, l'oposició democràtica va entrar a un escenari quasi pre-electoral amb la celebració del cicle de conferències "Les terceres vies a Europa", on es presentaren públicament els diversos partits polítics catalans²⁷. S'encetava a partir del 1976 un procés constituent on el govern presidit per Suárez utilitzà el retorn de la Generalitat exiliada del president Tarradellas per minvar el poder de les esquerres articulat a través de l'Assemblea de Catalunya²⁸.

A les portes de la democràcia, Pujol ja havia començat el procés de definició política pròpia amb CDC i el pujolisme com a partit/moviment polític, tot i que amb cert retard respecte la resta de l'espectre polític català. Les temptatives democratitzadores de l'Assemblea de Catalunya es van veure ofegades durant la Transició, i el pujolisme es consolidava com la principal alternativa catalanista de masses al projecte de l'Assemblea. La seva forta personalitat política, llaurada des de la seva mateixa detenció al 1960, el féu gaudir d'un cert avantatge respecte la resta de líders. Un cop situats en quin context neix i es desenvolupa el pujolisme, vegem a continuació en què es fonamenta segons el seu propi líder.

²⁴ *Ibid.*, p. 400.

²⁵ *Ibid.*, pp. 382-384.

²⁶ *Ibid.*, pp. 393-394.

²⁷ *Ibid.*, p. 418.

²⁸ *Ibid.*, p. 429.

1. El pujolisme de Pujol

Memòries: història d'una convicció (1930-1980) és l'obra autobiogràfica²⁹ de Jordi Pujol i Soley on ens narra la seva trajectòria personal, política i intel·lectual des dels seus orígens fins a l'ascens a la presidència de la Generalitat de Catalunya. A continuació, analitzarem la construcció del discurs polític de Pujol emprant les seves memòries com a fil conductor d'aquest primer apartat. Ens detindrem també en les seves obres que ell mateix assenyala com a determinats per entendre el nucli del seu pensament. Si és necessari, també pararem atenció a aquelles referències intel·lectuals que Pujol considera clau en la seva formació.

1.1 Orígens familiars

Pujol situa els seus orígens familiars al Maresme, i es remunta a dues generacions familiars per iniciar les memòries. De la branca paterna ens diu que el seu avi, Ramiro Pujol i Rosa, fou un empresari darniuenc que, després de la Gran Guerra, s'arruïnà degut a la falta de demanda. La crisi familiar l'obligà a mudar-se a Premià de Mar, on poc després es dedicà a la venda de material de construcció. Allà formà una “família de classe mitjana de poble” d'un catalanisme de tall moderat però allunyat de la Lliga³⁰. El seu pare, Florenci Pujol i Brugat, començà treballant de grum a la Banca Marsans, a Barcelona. Més tard, aconseguiria ser un borsista reputat a còpia d'haver observat com jugaven a borsa els clients del seu banc. En l'àmbit polític, era catalanista de tendències “més robustes” que el seu pare, votant d'Esquerra Republicana de Catalunya durant la República. La resta de germans també eren adeptes al partit republicà, i en general representaven el ventall ideològic del partit: dels més seguidors de la línia de Macià fins als que seguien a Companys.

Pel que fa a la línia materna, Pujol ens diu que el seu avi, Joan Soley i Sala, era originari de Perpètua de Mogoda i que es mudà a Premià de Dalt. L'autor afirma que era humil –fins i tot pobre– i que, a través de l'esforç, es va convertir en “un bon pagès i un bon treballador”³¹. L'avi Soley acabà sent alcalde de Premià de Dalt per la Lliga. Tot i no treballar activament per al partit,

²⁹ PUJOL I SOLEY, Jordi. *Memòries: història d'una convicció (1930-1980)*. 5a edició. Barcelona: Proa, 2018. p. 13

³⁰ *Ibid.*, p. 21.

³¹ *Ibid.*, p. 23.

els prohoms locals l'escolliren per la seva bonhomia i popularitat al poble³². Els seus pares Florenci i Maria es casaren a Montserrat el 1929 per anar a viure posteriorment a Barcelona. Allà l'expresident nasqué i visqué la seva infantesa. De la seva mare destaca la profunda religiositat que practicava, que influencià de forma determinant al jove Pujol. Si Barcelona fou un dels pilars per a la formació personal de l'expresident, Premià de Dalt en fou l'altre. Del poble de la família materna en parla més extensament que de cap altre espai. Com a lloc d'estiueig, Premià marcà profundament a Pujol, sobretot pel que fa a la “vida pagesa”³³ que hi visqué amb els seus avis materns³⁴. L'arribada de la Guerra Civil enfonsà políticament i moralment a la família de Pujol. Tant l'aixecament militar com la revolució proletària van fer perdre l'esperança per al país, encara que la fidelitat a la República i la Generalitat de Catalunya, segons Pujol, existí sempre³⁵.

A tall de resum, la família de l'expresident és de les mitjanament religioses que “s'adrecen a Sant Pancraç per demanar-li salut i feina”. Això és, segons ell, aquells sectors socials que han constituït la Catalunya moderna³⁶. La descripció que fa Pujol dels seus orígens familiars se centra en valors com l'humiliat i el treball, que tindrien com a resultat una vida benestant, però sense excessos ni opulència. També podem veure com la descripció de Pujol de la seva família representa la unió entre modernitat i tradició a la perfecció: la branca paterna la modernitat i el creixement econòmic –el seu pare esdevingué borsista a Barcelona–; i la branca materna la tradició i la religiositat –el ferm catolicisme de la seva mare i el treball pagès del seu avi a Premià–.

1.2 Presa de consciència política

Les conviccions anticlericals de Florenci Pujol portaren al jove Pujol a la *Deutsche Schule* per ser una escola reputada i laica, i on estudià des dels cinc anys fins als setze. La formació allà rebuda va fer deutor a l'autor d'Alemanya, tant per la seva cultura –Goethe, Schiller i Kant són els destacats– com per la seva indústria, tècnica i ciència³⁷. El 1946 i amb setze anys, Pujol accedia a la universitat per estudiar Medicina. Paral·lelament a la seva formació acadèmica, Pujol encetà

³² *Ibid.*, p. 27.

³³ L'autor diu haver crescut en un ambient pagès que recorda a les descripcions de la ruralia catalana de Josep Pla. Fins i tot Pujol, en un cert punt, cita l'autor de Palafrugell per entendre la idiosincràsia de Premià en la seva època d'infantesa. *Vid. Ibid.*, p.27 i PLA, Josep. *El pagès i el seu món*. Col·lecció el Dofí. Barcelona: Destino, 1978.

³⁴ PUJOL, Jordi. *Memòries...*, *op. cit.*, pp. 27-30.

³⁵ *Ibid.*, p. 37.

³⁶ *Ibid.*, p. 41.

³⁷ *Ibid.*, p. 44.

la seva presa de consciència política en catalanisme i catolicisme a través d'una institució, segons ell mateix, clau per la resta de la seva vida: la Confraria de la Mare de Déu de Montserrat de Virtèlia³⁸. A la confraria fundada pel mossèn Pere Llumà, Pujol practicà dues activitats principalment: la caritat als barris més empobrits de Barcelona i la lectura i l'estudi. L'expresident es formà sòlidament en teologia d'autors de l'època entre els quals destaca Emmanuel Mounier, que fonamentà el “nacionalisme personalista” que Pujol desenvoluparia posteriorment³⁹. Mounier fou un filòsof francès que visqué durant la primera meitat del segle XX, reconegut per ser el fundador de la revista *Esprit* i la doctrina del personalisme comunitari⁴⁰.

El personalisme mounerià fou una doctrina catòlica de resposta als excessos deshumanitzadors de la Modernitat. Segons aquest autor, la revolució industrial provocà el nihilisme i la pèrdua d'espiritualitat i esperança en la persona com a subjecte polític i metafísic. L'individualisme burgès i el comunitarisme totalitari del comunisme i el feixisme serien els pols resultants en què vivia abatut l'home modern⁴¹. Davant d'això, proposava una doctrina filosòfica de retorn a la persona com a centre de tota acció social i política a través de la recuperació de l'espiritualitat perduda. A diferència de l'individu, la persona és la comunió espiritual entre cos i ànima que permet viure en llibertat als homes⁴². Si bé la llibertat era un factor essencial en Mounier, el comunitarisme era un altre dels pilars del seu pensament, ja que les persones necessiten una vida en comunitat per la plena realització personal i espiritual⁴³. Es tractaria, en definitiva, d'una síntesi entre els dos pols existents a la Modernitat, conciliats a través de l'espiritualitat cristiana.

Retornem ara al relat de l'expresident. A més de la formació religiosa, l'experiència a Virtèlia enaltí el sentiment nacionalista de Pujol, que acabà participant dels actes de la festa d'entronització de la Mare de Déu de Montserrat de l'any 1947⁴⁴. Allà conegué Jaume Carner,

³⁸ *Ibid.*, p. 53. Virtèlia fou una escola privada de tall catòlic i catalanista fundada a Barcelona l'any 1939. Anys més tard, al 1944, es fundava la confraria amb el mateix nom que, encara que independent jurídicament, treballava complementàriament amb l'escola. Virtèlia fou fundada seguint la tradició de la FJOC, tot mantenint els principis de l'Església catalana en plena desfeta per la imposició del nacional-catolicisme. De les seves files en sorgiren futurs caps polítics de l'estat espanyol com Jordi Pujol, Pasqual Maragall. *Vid.* ROIG I LLORT, Anna. *Generació Virtèlia: el palau comú dels líders catalans del s. XX*. Col·lecció L'arquer. Barcelona: La Columna, 2011.

³⁹ PUJOL, Jordi. *Memòries...*, *op. cit.*, pp. 60-61.

⁴⁰ RAMOS ROSETE, CARLOS. “El universo personal de Emmanuel Mounier”. *Metafísica y Persona*. 12. (2014): 49-67. *Dialnet*. Web. 2 Jun 2020.

⁴¹ *Ibid.*, p. 50.

⁴² *Ibid.*, p. 58.

⁴³ *Ibid.*, p. 60.

⁴⁴ Aquesta celebració suposà el primer esdeveniment multitudinari de tall catalanista des de la Guerra Civil, mostra de la supervivència del nacionalisme català a la dictadura franquista d'una important càrrega simbòlica per al

home que l'introduí al Grup Torras i Bages. A aquesta organització clandestina encarregada de la difusió de la cultura i ideologia catalanista de tall conservador⁴⁵, Pujol apuntalà la seva formació i conegué a Pere Figuera, amb qui començà a fer accions agitatives al carrer⁴⁶. L'any 1948 l'autor decidí fer un viatge a Estrasburg que considera iniciàtic. De camí, visità la delegació de la Generalitat de Catalunya a París, la qual trobà en absoluta decadència i inactivitat, fet que el marcà profundament. A Estrasburg i altres llocs com Suïssa o Itàlia, Pujol reafirmà les seves conviccions europeistes i de defensa del model que “sempre ha estat el meu: la democràcia política i social de l'Europa occidental”⁴⁷.

Les experiències viscudes a Virtèlia, Montserrat, el Grup Torres i Bages i el viatge per Europa foren fets decisius per a la presa de consciència de l'expresident sobre la decadent situació nacional que vivia Catalunya durant els anys quaranta i cinquanta. Segons ell, a partir d'aquell moment prengué una posició proactiva amb el país tot cercant les respostes a “què calia fer” amb Catalunya a través dels seus mestres.

1.3 Els mestres

Jordi Pujol dedica un parell de capítols de les seves memòries a parlar exclusivament de les persones que, directament o indirectament, l'han guiat a nivell polític i intel·lectual al llarg de la seva vida. A més del que hem vist ja, destaca persones de gran rellevància en el transcurs de la lluita antifranquista que pogué conèixer de primera mà: Joan Triadú, Josep Maria Ainaud Lasarte, Josep Benet, Jaume Vicens Vives i Raimón Galí.

El primer de la llista és l'escriptor i militant antifranquista Joan Triadú. Pujol en destaca la fermesa i fidelitat, i el fet que li ensenyà el concepte “d'excel·lència” i el valor de l'alta cultura que qualsevol país ha de tenir si es vol considerar com a tal⁴⁸. En segon lloc, Josep Maria Ainaud Lasarte, de pocs anys més que ell, li féu descobrir l'etapa feixista de Josep Vicenç Foix, així com el moviment pedagògic català de preguerra. “El catalanista pur” era una enciclopèdia vivent

catalanisme. *Vid.* MASSOT I MUNTANER, Josep. “Les festes de l'Entronització de la Mare de Déu de Montserrat (1947). Un inici de redreçament.” *Qüestions de la vida cristiana*. 187. (1997): 138-158. *Dialnet*. Web. 10 Jun 2020.

⁴⁵ *Vid.* RAGUER I SUÑER, Hilari. *Gaudeamus igitur: notes per a una història del “Grup Torras i Bages”*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.

⁴⁶ PUJOL, Jordi. *Memòries...*, *op. cit.*, p. 67.

⁴⁷ *Ibid.*, pp. 74-75.

⁴⁸ *Ibid.*, p.78.

segons Pujol⁴⁹. En tercer lloc trobem Josep Benet, advocat i militant antifranquista que havia aprofundit com ningú en el pensament polític europeu. D'ell, Pujol n'aprenqué el concepte de modernitat, i la necessitat del catalanisme d'integrar-la si volia ser un projecte polític triomfador⁵⁰.

El següent personatge citat com a influent en la formació intel·lectual de l'expresident és Jaume Vicens Vives. Amb la carrera acabada i una empresa farmacèutica funcionant més que correctament, Pujol fou citat conjuntament amb els fills de l'elit barcelonina a casa de l'historiador, que els proposà formar el “Club Comodín”, és a dir, el futur Cercle d'Economia. Amb això, Pujol fa referència a la darrera etapa de Vicens Vives com a historiador contemporaneïsta, i al seu projecte polític de construcció d'una burgesia nacional com a classe rectora del país per al progrés social i econòmic⁵¹. De la mà de Vicens Vives, Pujol també descobrí l'obra de Pierre Vilar i el paper de les estructures econòmiques catalanes en el procés de recuperació cultural i política de Catalunya durant l'Època Moderna.

El darrer mestratge és el de Raimón Galí. Veurem a continuació la seva etapa militant més famosa al CC, i de quina manera influí Galí sobre Pujol. Abans, però, l'autor acaba amb un seguit d'autors la lectura dels quals acabaren de formar-lo intel·lectualment. Entre ells destaquen grans clàssics com Rovira i Virgili, Valentí Almirall, Torras i Bages o Cambó, tot i que fou Prat de la Riba el personatge que més el marcà per ser “l'home ordenador, constructor, equilibrat i alhora profundament nacionalista” que era⁵². Pel que fa a la formació literària, Pujol nomena diversos autors, però destaca a Josep Pla per ser el millor prosista en llengua catalana⁵³.

1.4 Raimón Galí i el CC

L'any 1953 l'expresident conegué a Raimón Galí i Joan Sales, i també va formar part de la fundació de l'organització CC, sigla que té un significat incert⁵⁴. CC sorgeix de la necessitat d'aglutinar intel·lectualment les forces catòliques i catalanistes de l'època vista l'embranchida que

⁴⁹ *Ibid.*, p. 79.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 80.

⁵¹ *Vid.* PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. “Vicens Vives, entre la ciència històrica i la vocació política”. *Revista de Girona*. 191. (1998): 68 – 73. *Google Acadèmic*. Web. 10 Jun 2020.

⁵² PUJOL, Jordi. *Memòries...*, *op. cit.*, p. 90.

⁵³ *Ibid.*, pp. 90-91.

⁵⁴ La militància de l'organització mai va acabar de definir el significat de la sigla “CC”. Si bé la primera “C” era més clara -cris/cristians-, la segona es debatia entre catalans/catalanistes i catequisme. *Crist Catalunya* o *Cristians Catalans* van esdevenir els noms més estesos de les sigles CC. Per la trajectòria intel·lectual de la primera etapa de l'organització *Vid.* MUÑOZ, Xavier. *De dreta a esquerra. Memòries polítiques*. Barcelona: Edicions 62, 1990.

prengueren a les festes d'entronització de la Mare de Déu de Montserrat de l'any 1947. Més que l'acció política, l'objectiu de l'organització era el debat intel·lectual, prepolític, del sentit de catalanitat i del catolicisme. Raimón Galí fou l'encarregat d'elaborar el manifest fundacional del CC, text que, tal i com ens diu Pujol, “em va sotraguejar a mi i a les seixanta o setanta persones que el vam escoltar”⁵⁵.

Recordem que Raimón Galí fou un dels mestratges més influents tant en Pujol com en els seus col·legues. Nasqué el 1917 i féu carrera militar a l'Escola Popular de Guerra en defensa de la II República durant la Guerra Civil⁵⁶. El 1939 s'exilià primer a França i posteriorment a Mèxic, on, al costat de Joan Sales entre d'altres, fundà la revista *Quaderns d'Exili*. El 1948 va tornar a Catalunya amb l'objectiu de treballar pel catalanisme a l'interior del país. Intel·lectualment Galí fou un nacionalista català d'arrel catòlica influït pel voluntarisme del catolicisme modernista francès d'autors com Charles Péguy o Antoine de Saint-Exupéry, i pel tradicionalisme de Torres i Bages. La “ponència galiniana”, el text fundacional del CC, és una síntesi del seu pensament i les bases sobre les quals Pujol fonamenta el seu discurs. Veiem a continuació, en què es basa.

A la introducció, Galí esbossà una sèrie “d'azimuts” per entendre la situació de la Catalunya de la dècada dels cinquanta del segle passat, que podem resumir en el fet que la Guerra Civil produí un trauma espiritual encara vigent en la generació de Pujol i que els catalans estaven mancats d'una mística col·lectiva d'ençà de cinc segles (tot i la religiositat fervent que practicaven)⁵⁷. A la primera part l'autor explicà el perquè de la decadència moral d'Occident. El desenvolupament de la tècnica i la raó havien trencat l'equilibri entre el món terrenal i l'espiritual per imposar-se el primer. Els resultats de l'esquinçament espiritual eren, segons Galí, la pèrdua de les virtuts elementals del cristianisme (austeritat, sentit comunitari, l'honor, etc.), la seva mística (la direcció espiritual de l'Església sobre el món), l'intel·lectualisme i el comunisme, entre d'altres⁵⁸.

A la segona part, el mestre de CC narrà l'explicació històrica de la fallida espiritual de Catalunya. A partir del segle XV, la mentalitat castellana havia pres un altre rumb respecte de l'europea, que es dirigí cap a la modernitat amb el procés que ja hem esmentat. Les singulars característiques de Castella –la Reconquesta, la lluita senyorial pel poder, el poc pes històric de la burgesia– havien

⁵⁵ PUJOL, Jordi. *Memòries...*, *op. cit.*, p. 98.

⁵⁶ GALÍ, Raimon. *Memòries*. Barcelona: Proa, 2004., p. 75.

⁵⁷ GALÍ, Raimon. *Recalada: Història dels anys cinquanta (1948 – 1962)*. Barcelona: Grup d'Estudis Nacionalistes, 1984., p. 273.

⁵⁸ *Ibid.*, pp. 275-276.

fet evolucionar el pensament típicament medieval cap a un estatisme on la religió era un engranatge social més. A diferència de l'europea, la mentalitat castellana no discernia entre el món real i Crist. La fermesa d'aquesta mentalitat impactà a Catalunya provocant la desfeta de la mística catalana genuïna, i que el Principat s'adherís a la mentalitat europea de tall modern com a mecanisme de defensa davant la colonització espiritual castellana⁵⁹.

Tot i així, i miraculosament, les fidelitats fonamentals en Déu, la terra i la llibertat interior s'hagueren mantingut. Dit pòsit espiritual, latent —que més tard l'autor anomenà *sursum*—, era una oportunitat i un deure per la generació de Pujol per a la reconstrucció espiritual i nacional de Catalunya. Calia superar l'elitisme cultural provocat pel catalanisme, així com la mentalitat d'esclau en la que vivia Catalunya. Tal com afirmà Galí, “No anem ni a muntar un programa polític, ni una ideologia, ni un sistema. Intentem ensenyar a pensar i a conduir-se a les noves generacions davant els primers problemes: els de la vida i la mort, el cel i la terra, de la fidelitat, de la solidaritat, del servei. En definitiva intentem enforar els homes (...) a una realitat mística”⁶⁰. En darrer lloc, Galí plantejà la necessitat d'una bona organització per al bon funcionament de la reconstrucció espiritual, tot lloant valors de tall militar com són la disciplina, la jerarquia, la voluntat de servei i la fidelitat⁶¹.

1.5 Fer poble, fer país

L'encoratjament que produí Galí sobre Pujol i la seva generació, portà al CC a una militància activa i de cerca de fidelitats nacionalistes a arreu del país. Les inquietuds polítiques de Pujol, formades amb la coneixença de la situació del país i el guiatge dels seus mestres, desembocaren en un primer text anomenat “*Fer poble, fer país*” (1958). El text, dividit en tres parts, pretén respondre a la pregunta “què necessita Catalunya?”⁶². Comença amb una reflexió general entorn la situació del país, asseverant, igual que Galí, que la gran derrota que suposà la Guerra Civil per Catalunya no només s'ha d'analitzar en termes humans, sinó també espirituals i nacionals. La pèrdua de l'ànima de Catalunya el 1939 havia portat a una situació de desfeta moral i espiritual, que Pujol i la seva generació tenien la responsabilitat i l'obligació de recobrar⁶³. A més a més de

⁵⁹ *Ibid.*, pp. 277-278.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 279.

⁶¹ *Ibid.*, pp. 281-282.

⁶² *Ibid.*, pp. 108-109.

⁶³ PUJOL, Jordi. *Construir Catalunya*. Entre l'acció i l'esperança. Barcelona: Pòrtic 71., p. 38.

l'exaltació de valors com la voluntat de servei i la disciplina, la influència de Galí també la trobem quan Pujol narra els errors del catalanisme de preguerra, que “van deixar de fer Catalunya”, i van posar-se a jugar”⁶⁴. Tot seguit Pujol ens defineix què és un poble: “Un poble és un fet de mentalitat, de llengua, de sentiment. És un fet històric i de vocació històrica, i és un fet d'ètnia espiritual. És, finalment, un fet de voluntat. En el nostre cas és també, en grau important, un fet de llengua. La primera característica d'un poble ha d'ésser la voluntat d'ésser”⁶⁵. En aquesta definició ressonen alguns dels mestres de Pujol. La rellevància del fet lingüístic, per exemple, recorda la que Enric Prat de la Riba ideà a *Nacionalitat Catalana*,⁶⁶ i la condició *sine qua non* de la voluntat d'ésser ens remet al voluntarisme d'autors com Péguy o Mounier.

Pujol segueix amb les influències de Galí amb l'explicació de la necessitat d'una mística col·lectiva per poder vertebrar un poble, i els modernistes francesos tornen a aparèixer quan ens parla de la unió indestriable entre patriotisme, consciència comunitària i justícia social⁶⁷. Pujol també pren la màxima del catalanisme conservador –“Catalunya serà cristiana o no serà”⁶⁸– per reformular-la: “El moviment català o serà social o no serà”⁶⁹. La necessitat de fer un catalanisme nou, vigorós i operant⁷⁰ ens evoca a la influència de Benet, que és qui li ensenyà la necessitat de fer un catalanisme modern i competent per als nous temps.

Al segon apartat l'autor escriu tota una línia d'actuació política per Catalunya. Resumint, formula les institucions que necessita Catalunya per la seva vertebració política i que divideix en institucions educacionals i institucions d'estructura bàsica⁷¹. Al seu parer, les educacionals són aquelles institucions destinades pròpiament a la nacionalització de la ciutadania. Pel que fa a les segones, a més de complir una funció nacionalitzant, són les institucions destinades a vertebrar un país que funcioni de manera autònoma i genuïna.

Dins les primeres, trobaríem l'escola, la Universitat, l'Exèrcit, l'Església, els partits, els sindicats i determinats grups socials. Segons el que diu ell mateix, “en aquestes institucions bàsicament

⁶⁴ *Ibid.*, p. 39.

⁶⁵ *Ibid.*, p. 41.

⁶⁶ Tot i que el líder de la Lliga defineix altres característiques de la catalanitat com la raça o el dret català, atorga un paper príncep a la llengua. PRAT DE LA RIBA, Enric. *La Nacionalitat Catalana*. Barcelona: Escola d'administració Pública de Catalunya, 2007., p. 76.

⁶⁷ PUJOL, Jordi. *Construir...*, *op. cit.*, pp. 43-44.

⁶⁸ TORRAS I BAGES, JOSEP. *La tradició catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1981.

⁶⁹ PUJOL, Jordi. *Construir...*, *op. cit.*, p. 50.

⁷⁰ *Ibid.*, p. 51.

⁷¹ *Ibid.*, p. 64.

s'aprèn a manar i a obeir, a distingir l'essencial de l'accessori, a estimar uns valors i uns fets que duren més que els homes, a servir, a tenir un criteri comú sobre unes quantes coses elementals, a conrear unes virtuts fonamentals⁷². Amb la referència a “determinats grups socials”, Pujol ens diu que hi ha determinats nuclis de persones i famílies que, per les seves condicions espirituals o materials, poden assegurar una continuïtat i conrear unes virtuts que les fan hàbils per dirigir la construcció del país⁷³. Això és una clara referència a Vicens Vives i el seu projecte polític sobre la burgesia que hem citat més amunt.

Per altra banda, a les institucions d'estructura bàsica hi trobaríem aquelles que donen “forma” a un país: una organització política determinada, una sistema burocràtic propi, una banca nacional o una patronal nacional. Arribats aquí l'autor planteja els possibles tipus d'organització política per Catalunya, descartant de bon principi un Estat espanyol unitari i reflexionant entorn les opcions separatistes⁷⁴, federals i autonòmiques⁷⁵. Exposant els pros i contres dels diversos sistemes, Pujol no arriba a cap conclusió fefaent. Al tercer i últim apartat del text, a tall de conclusió, l'autor retorna al discurs del principi sobre la necessitat de vertebrar espiritualment el país més enllà de la forma política que acabi tenint.

1.6 Des dels turons a l'altra banda del riu

Les parts més destacades de l'activisme de Pujol al CC són les campanyes contra el director del diari *La Vanguardia*, Luis de Galinsoga, i la visita de Franco a la commemoració del naixement de Joan Maragall al Palau de la Música Catalana, afers succeïts el 1959 i 1960 respectivament. Els fets el portaren a la detenció, tortura i posterior empresonament⁷⁶ l'any 1960 (fins al 1962) a una presó de Saragossa. Durant la seva estada a la presó, Pujol va escriure un recull de cinc textos que, publicats posteriorment, anomenà “*Des dels turons a l'altra banda del riu*”⁷⁷.

En diverses ocasions Pujol ens diu que els seus escrits de presó estan notòriament influenciats per Raimón Galí i, a través d'ell, per l'espiritualista francès Charles Péguy⁷⁸. Es tracta, segons el mateix Pujol també, de la seva obra més mística, on principalment fa una dura crítica a la

⁷² *Ibid.*, pp. 64-65.

⁷³ *Ibid.*, p. 65.

⁷⁴ *Ibid.*, pp. 90-91.

⁷⁵ *Ibid.*, p. 92.

⁷⁶ *Vid.* CREXELL, Joan. *Els fets del Palau i el consell de guerra a Jordi Pujol*. Edicions de la magrana, 1982.

⁷⁷ PUJOL, Jordi. *Memòries...*, *op. cit.*, pp. 175-176.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 58.

generació que el precedeix pels errors comesos en termes espirituals i, conseqüentment, nacionals⁷⁹. El primer text, de nom homònim al llibre, és il·lustratiu del contingut general de l'obra. Comença, igual que la “ponència” de Galí, amb una exposició de la decadència moral d'Occident, i com Catalunya representa una esperança dins el món occidental en perill⁸⁰. També veiem com l'autor ens parla una altra vegada de la derrota estrepitosa que suposà la Guerra Civil per Catalunya, i es dedica a cercar-ne els motius⁸¹. A més de les irresponsabilitats comeses per la generació que el precedeix, també ens parla de la baixesa espiritual del geni català, que resumeix en una barreja de complex d'inferioritat, d'encongiment malaltís i d'acceptació resignada⁸².

L'ús constant de metàfores militars, així com el to místic i messiànic per parlar d'ell mateix —ús de la tercera persona— i de la seva generació ens remet a l'estil dels textos de Péguy. El filòsof i poeta francès apareix al llarg de l'obra tant a través de cites directes com per la crítica al determinisme o la defensa de valors com l'esperança, l'honor o la responsabilitat de resoldre la situació de crisi espiritual que fa Pujol a l'obra. Dels altres textos podem destacar la referència a “El Crist de nou crucificat” del segon text, novel·la que serveix a l'autor per parlar de la baixesa moral de la classe política de la novel·la, però també de la catalana. A “Carta al senyor X”, l'autor es dirigeix a Vicens Vives tot criticant la seva generació pels errors comesos, i la situació nacional deixada a la generació de Pujol. Després de “El Clot”, on l'autor descriu la seva situació de reclusió, el llibre acaba retornant a la ruptura entre la generació que el precedeix i la seva amb un to esperançador de cara al futur.

1.7 Construir Catalunya

A la sortida de la presó l'any 1962, Pujol explica com el món havia canviat substancialment, sobretot per la irrupció del revolucionarisme i les idees radicals al panorama polític general, inclòs el CC. La radicalització esquerrana de l'organització on havia militat va provocar, segons l'autor, un progressiu distanciament tant per part seva com per la resta de la militància. Finalment, abandonà el CC⁸³. A partir de llavors, l'autor enceta la seva famosa etapa de “Fer país”, basada en la vertebració infraestructural i cultural del “terreny central” de Catalunya a través d'una

⁷⁹ *Ibid.*, p. 178.

⁸⁰ PUJOL, Jordi. *Des dels turons a l'altra banda del riu*. Entre l'acció i l'esperança. Barcelona: Pòrtic 71., p. 19.

⁸¹ *Ibid.*, p. 23.

⁸² *Ibid.*, p. 27.

⁸³ PUJOL, Jordi. *Memòries...*, *op. cit.*, p. 189.

“mentalitat de govern” a institucions com el CIRP (Centre d’Informació, Recerca i Promoció), Banca Catalana o el BIC (Banc Industrial de Catalunya).

Paral·lelament, al mateix període de posada en llibertat i abandonament de la militància al CC, Pujol “elabora pensament” per poder sentir-se orgullós del seu país, situant-lo socialment, políticament i espiritualment al mateix nivell que la resta d’Europa⁸⁴. Això es tradueix en la seva obra *Construir Catalunya*, publicada el 1979 però començada el 1962. És aquí on teixeix els conceptes que acabem de veure (“terreny central”, “mentalitat de govern” o “fer país” entre d’altres) i, en definitiva, la major part del seu pensament polític. Vegem ara en què es basa.

L’obra és un recull de catorze articles més o menys breus on l’autor consolida tot allò que havia anat dient a obres anteriors. Segons l’autor, l’objectiu de *Construir Catalunya* és això mateix: elaborar un programa polític per a un país que desperta nacionalment però que està mancat d’unitat d’acció⁸⁵. El primer text, de títol homònim a l’obra, ens introdueix al contingut general del llibre on podem albirar els tres grans temes a tractar: la teorització del particular “nacionalisme personalista” de Pujol, una anàlisi social de la realitat catalana i, finalment, algunes propostes polítiques per a Catalunya d’acord amb els dos primers temes.

Quant a la formulació teòrica del fenomen nacional, l’autor comença amb una crítica al nacionalisme català anterior a ell. A articles com “Els tres catalanismes” o a la introducció mateixa, Pujol critica les formulacions clàssiques del catalanisme per haver errat —i així ho demostra la desfeta nacional del 1939— en ser reivindicacions parcials. El catalanisme clàssic posà el focus en els aspectes de tall cultural, lingüístic i de mentalitat; el catalanisme social, en la millora de les condicions de vida de les persones; i el catalanisme econòmic, en la creació d’institucions econòmiques per al desenvolupament infraestructural del país. Els tres catalanismes creuen, erròniament, que els seus respectius accents són la condició essencial per la realització nacional de Catalunya. Pujol, en canvi, ens diu que cal tenir una visió total de Catalunya, on aquests tres accents quedin conjuminats al voltant de l’objectiu principal del nacionalisme: el creixement individual i col·lectiu dels homes⁸⁶. A “Aportacions sobre nacionalisme” l’autor defensa que cal idear una visió de país pròpia, moderna i d’aspiració europeista. És necessari, doncs, rebutjar les

⁸⁴ *Ibid.*, p. 188.

⁸⁵ PUJOL, Jordi. *Construir...*, *op. cit.*, p. 112.

⁸⁶ *Ibid.*, pp.123-124.

inspiracions que provenen tant del nacionalisme culturalista més clàssic com dels moviments d'alliberament nacional tercermundistes⁸⁷.

A “Notes sobre el nacionalisme personalista”⁸⁸ l'autor ens explica la seva visió del fet nacional pròpiament. Partint del comunitarisme d'autors com Mounier, concep que l'home necessita una vida en comunitat per al seu ple desenvolupament, tant material i polític com espiritual. Seria la comunitat nacional la necessària pel creixement de les persones, ja que les forma i les defineix com a tals a través d'una llengua, una cultura, uns valors, uns hàbits, una visió de la història i en definitiva una cosmovisió concreta⁸⁹. Tanmateix, aquest utilitat seria en va sense la possibilitat que els homes gaudissin d'un cert estatus social, econòmic i polític. Per tant, el nacionalisme personalista també advoca per l'accés al poder real de tots els components de la nació⁹⁰. Partint de la realització de les persones com a centre de tota acció política, el nacionalisme personalista és essencialment integrador i obert de mirades envers el fet de la immigració. Com a resultat, tenim una definició de catalanitat voluntarista: “És català tot home que viu i treballa a Catalunya”⁹¹. Finalment, el nacionalisme personalista de l'autor comporta situar les persones en un pla més ample que la nació, en un terreny universal. La nació dota a l'home d'eines per al seu desenvolupament, però només això seria amputar-lo. També l'ha de dotar d'una projecció d'escala universal, l'ha de situar al món⁹².

La universalitat a la qual apel·la Pujol en diverses ocasions és, en part, l'europèisme intrínsec de la catalanitat que defensa. A “Europeisme i Catalanisme” l'expresident fa un recorregut històric pel qual explica l'europèisme i la modernitat de Catalunya enfront del reaccionarisme espanyol de tall antimodern. L'autor situa el bressol de la nació catalana ara fa uns 1000 anys, amb el sorgiment de la Marca Hispànica i els Comtats Catalans arran de la conquesta de Carlemany del territori limítrof del califat de Còrdova. Així doncs, Catalunya té un origen com a satèl·lit carolingi, per tant, de vocació europeista⁹³. És per això que la nació catalana defensa els mateixos valors que Europa, tals com la promoció integral de l'home, la democràcia plural, política i social.

⁸⁷ *Ibid.*, pp. 120-121.

⁸⁸ Tot i que estrictament no forma part del recull *Construir Catalunya* original del 1962-1964, “Notes sobre el nacionalisme personalista” (1968) s'inclou dins l'edició publicada al 1979 de *Construir Catalunya* ja que és, de fet, un aclariment del plantejat al text original.

⁸⁹ *Ibid.*, p.277.

⁹⁰ *Ibid.*, p. 280.

⁹¹ *Ibid.*, p. 281.

⁹² *Ibid.*, p. 282.

⁹³ *Ibid.*, p. 129.

El nacionalisme castellà és, per contra, extraeuropeu, i en més d'un punt antieuropeu a causa de la seva formació històrica imperialista, on la Contrareforma s'imposà desembocant en un "faraonisme" políticament i socialment opressor⁹⁴.

El següent tema de l'obra és l'anàlisi social de Catalunya. Als articles "Moviment nacional i realitat social", "Anàlisi"⁹⁵ i "Construir la classe obrera" Pujol analitza les forces socials potencialment mobilitzables per la construcció nacional de Catalunya⁹⁶. La realitat social del país és, segons l'autor, la d'una petita i mitjana burgesia –urbana i comarcal– que creix qualitativament i quantitativament, i que representa millor els valors de Catalunya tant per la seva condició com pel seu potencial polític. En segon lloc, hi ha una classe obrera dislocada sociològicament, en part per ser la principal víctima de la guerra civil i en part per l'arribada massiva d'immigració, que l'ha nodrit numèricament però sense donar-li capacitat d'organització política. La seva hora baixa, però, no obsta perquè la classe obrera sigui un actor indispensable per la construcció nacional de Catalunya ja que constitueix la gran majoria de qualsevol país. Un país no es pot considerar com a tal sense que les capes populars juguin un paper capital en la direcció política d'aquest⁹⁷. Finalment, de l'alta burgesia l'autor ens diu que cal no esperar-ne gran cosa per la seva tradicional condició d'afinitat amb el gran capital centralista, tot i que cal no tancar cap porta.

En darrer lloc, trobem les propostes polítiques de l'autor per Catalunya. Si bé anteriorment no descartava l'opció federal per Catalunya, l'autor ara la rebutja definitivament a "El federalisme, un concepte equívoc". Tot i ser la forma més democràtica d'organització política, el federalisme és només una qüestió de forma, mentre que el problema català és de contingut⁹⁸. Mentre l'Estat espanyol no reconegui la singularitat nacional catalana, el sistema federal només serà una forma més d'opressió nacional a causa de la seva condició asimètrica entre Catalunya i la resta de territoris de l'Estat. El colofó de l'obra el podem trobar a "Anàlisi", article on explicita conceptes claus del seu projecte polític com "mentalitat de govern" o "terreny central". El que ha anat desenvolupant al llarg de l'obra floreix aquí en una proposta concreta: la creació d'un terreny central. Això és un espai de convergència el més heterogeni possible, on estiguin representats tots els sectors ideològics i socials del país per tal de crear unes institucions nacionals que

⁹⁴ *Ibid.*, pp. 128-129.

⁹⁵ A l'igual que *Notes sobre el nacionalisme personalista, Anàlisi* (1965) tampoc forma part de *Construir Catalunya* estrictament, però n'és un complement esclaridor. Per veure l'explicació d'això, vegeu la nota 12.

⁹⁶ *Ibid.*, p. 185.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 138.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 206.

vertebrin el país en tots els àmbits. Ara bé, per tal que el terreny central funcioni cal que els seus membres actuïn sempre amb una mentalitat de govern determinada i ferma. Amb “mentalitat de govern” no vol dir ni realitat de governar ni pretensió de fer-ho, sinó tenir una visió global i de futur del país per tal d’afrontar i definir què cal fer en cada moment⁹⁹.

1.8 Conclusions

Com hem pogut observar, a *l'opus magna* de Pujol sorgeixen temes tals com la crítica de la manca de mística col·lectiva del catalanisme de preguerra de Galí, la proposta comunitarista dels modernistes francesos o la necessitat de modernitzar el catalanisme de Josep Benet. Reperent el fil de les memòries, Pujol ens acaba confirmant que tot allò que idea a *Construir Catalunya*, el “fer país”, és portat a terme en la seva faceta com a banquer a Banca Catalana, el BIC o el CIRP, institucions que volien construir una gran infraestructura nacional, tant material com cultural¹⁰⁰. El “terreny central” s’acabà materialitzant amb la fundació de Convergència Democràtica de Catalunya el 1974 d’una forma més o menys precipitada¹⁰¹ a causa de l’acceleració de la fi del règim franquista. El discurs polític de la part final de les memòries, on l’autor narra el seu paper durant la Transició, segueix amb la dinàmica presa de la segona meitat del llibre. Pujol es presenta com a bon coneixedor de Catalunya, amb “mentalitat de govern”, hàbil per dirigir-lo políticament degut al seu recorregut durant la dècada dels seixanta. La visió global sobre el país, doncs, el portà a guanyar les eleccions autonòmiques del 1980.

Les memòries li serveixen a Pujol per harmonitzar tota la seva obra intel·lectual i política. La seva trajectòria vital és la posada en pràctica de totes aquelles idees que escriu a les seves obres més rellevants. Per tant, a mesura que cita els seus llibres i narra com desenvolupa la seva acció política, es va explicant, corregint i justificant a ell mateix si és necessari, obtenint una sincronització quasi perfecte entre teoria i praxi. En suma, el relat general que es desprèn de les seves memòries és força lineal: el d’una simbiosi entre el seu pensament, la seva acció política i la seva trajectòria personal que acaba desembocant consegüentment en la presidència de la Generalitat a l’any 1980.

⁹⁹ *Ibid.*, pp. 270-271.

¹⁰⁰ PUJOL, Jordi. *Memòries...*, *op. cit.*, p. 246.

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 263.

2. Formació del pujolisme: Un estat de la qüestió.

Tal i com dèiem al principi del treball, el pujolisme és un episodi de la política catalana encara ara molt viu en l'opinió pública. Aquest fet ha provocat una gran producció literària sobre el tema, a voltes amb rigor i originalitat en l'anàlisi i a voltes no. La interpretació sobre el pujolisme sovint es repeteix, i la figura de Pujol és emprada com a arma llancívola en política des de tots els sectors. Així és que ara analitzarem les obres que, al nostre parer, són les més rellevants per la comprensió del pujolisme com a fenomen històric.

El gir cultural de la historiografia en els darrers anys ens porta, al present treball, a una aproximació del pujolisme des de la interdisciplinarietat¹⁰². Arran d'això, la Història dels intel·lectuals des de la qual es pretén abordar aquest treball cerca la construcció de relats i corrents culturals posant el focus en els mecanismes de producció i transferència, però sobretot, en els actors involucrats¹⁰³. Les nocions d'horitzontalitat, permeabilitat, reciprocitat i intercanvi entre actors pel que fa a l'anàlisi de les elits intel·lectuals és essencial per entendre la producció d'idees¹⁰⁴. És per aquest motiu que les obres i autors escollits provenen de camps diversos com la sociologia, les ciències polítiques o la Història. Encara que s'ha intentat fer un garbellat escollint les obres bàsiques per l'estudi del pujolisme, hi ha autors amb aportacions rellevants que malauradament no han pogut ser inclosos degut a la brevetat del treball. Entre aquests cal destacar l'obra col·lectiva dirigida per Culla i Clarà¹⁰⁵ per ser l'estudi més complet sobre els antecedents i trajectòria de CDC com a fenomen polític i cultural.

L'estat de la qüestió que veurem a continuació segueix un ordre cronològic, amb la successiva aparició en el temps dels diversos paradigmes interpretatius del pujolisme. Aquesta elecció trobem que és la que ens permet presentar de manera més diàfana les interpretacions dels diversos autors ja que, amb altres tipus d'ordenació, com la temàtica, creiem que es perdien els matisos, la originalitat i l'ordre intern de les diverses anàlisis. Després de veure com el propi

¹⁰² La Història cultural és l'estudi de com un grup humà s'entén ell mateix i entén el món que l'envolta, així com els individus poden entendre la seva pertinença a un col·lectiu. Segons aquesta definició, l'estudi històric passa ara inevitablement per la col·laboració amb la sociologia, la psicologia social o la història de la literatura entre moltes altres disciplines. CASASSAS I YMBERT, J. "La història cultural i l'intel·lectual professional. Una visió personal". *Cercels: Revista d'història cultural*, Núm. 1, gener de 1998, pp. 6-11.

¹⁰³ GLONDYS, Olga. "El giro cultural en la Historia Contemporánea española: nuevas complejidades, aperturas metodológicas y testimonios de la praxis." *Studia Historica. Historia Contemporánea* 35 (2017): 171-204. p. 175.

¹⁰⁴ *Ibid.*, p. 180.

¹⁰⁵ CULLA I CLARÀ, Joan B. *El pal de paller. Convergència Democràtica de Catalunya (1974-2000)*. Barcelona: Pòrtic, 2001.

Pujol fonamenta el seu discurs i construeix el seu particular imaginari, ara el desgranem a través dels diversos autors que l'han tractat, amb interpretacions diverses, però sota un mateix fil conductor: el pujolisme com una nova expressió del catalanisme substancialment diferent a la resta, caracteritzada per la seva voluntat hegemònica i de poder.

2.1 Jaume Lorés: Els fonaments

Jaume Lorés, assagista i intel·lectual del catalanisme a la Transició¹⁰⁶, escrigué un dels primers estudis sobre pujolisme coetàniament a la presidència de Pujol¹⁰⁷. A l'obra, Lorés tracta els encerts i els errors de la intel·lectualitat catalana en el desenvolupament d'una cultura política nacional genuïna -una "ideologia-marc catalana"- adaptada al context polític de finals del s. XX¹⁰⁸. Es tracta d'una de les anàlisis referencials sobre el tema degut a l'encertada interpretació i la lucidesa amb la que s'analiza el pujolisme: un moviment polític que transcendeix la figura del mateix Jordi Pujol, format pel seu entorn polític més immediat.

El catalanisme catòlic d'on sorgeix Pujol veu trencat el clima de *normalitat* política amb la seva detenció, tortura i condemna arran dels fets del Palau de la Música. No s'esperava que les autoritats franquistes condemnessin un jove amb el perfil sociològic de Pujol: provinent de família benestant, catòlic i vinculat a l'aparell oficial de l'Església. El catalanisme catòlic se sentí frustrat i humiliat davant els fets ja que veia en Pujol el reflex de la seva situació com a catalans i com a catòlics. El catalanisme catòlic bastia Pujol com a símbol nacional de Catalunya -això és el *pujolisme*- i alhora feia el salt a la política¹⁰⁹. Així, Lorés caracteritza diversos *pujolismes* segons l'etapa política de Pujol i els suports socials rebuts, però tots ells es caracteritzen amb un mateix principi: Jordi Pujol com a símbol d'un nou nacionalisme català.

¹⁰⁶Jaume Lorés fou un escriptor i periodista català conegut per la seva militància antifranquista, el seu catolicisme progressista i el seu catalanisme transversal. *Vid.* GONZÁLEZ CASANOVA, José A. "Jaume Lorés en la memòria". *El Ciervo*. no. 622, 2003, pp. 14-15. i OBRADOR SELLARÉS, Albert. "Jaume Lorés, un intel·lectual crític." *L'Erol*. no.16, 1986, pp. 9-11.

¹⁰⁷ LORÉS, Jaume. *La transició a Catalunya (1977.1984): El pujolisme i els altres*. Barcelona: Empúries, 1985.

¹⁰⁸ La implicació política de l'autor en els fets narrats és evident en l'obra. El catalanisme transversal que propugnava Lorés s'evidencia en les crítiques al partidisme o la intransigència en el desenvolupament d'una política d'unitat nacional per Catalunya.

¹⁰⁹ Lorés afirma que el catalanisme catòlic de postguerra tenia la convicció que la política com a tal havia portat a la societat catalana al desastre a l'any 1939. Per tant, el tipus d'acció que s'esperava dels joves catòlics era de tall *cívic* o parapolític. El "fer Església" -així ho anomena Lorés- es materialitzà en accions com la Campanya Galinsoga o els fets del Palau de la Música. La condemna de Pujol serà un punt d'inflexió crucial per al catalanisme catòlic: de la reivindicació d'aspectes cívics com la defensa de la missa en català a proclames netament polítiques en defensa de Jordi Pujol i la nació catalana amb una crítica al règim franquista. *Ibid.*, pp. 12-13.

Pujolisme *històric*

Segons Lorés, el pujolisme històric és la defensa de Pujol com a símbol nacional de Catalunya per part del catalanisme catòlic. La dissolució de CC l'any 1962 deixà orfe políticament a tota la generació del catalanisme catòlic que s'havia format a les seves files, i el buit polític deixat per CC fou omplert simbòlicament per la defensa de Pujol, ja que representava els seus valors ètics i polítics¹¹⁰. Per tant, les bases ideològiques del primer pujolisme (o pujolisme històric) les trobem als postulats formulats a CC. Veiem a continuació quins són aquests.

La doctrina de CC cal trobar-la en el pensament de Raimón Galí, pare intel·lectual de l'organització. Galí introduí una dura crítica al catalanisme de preguera. Als seus ulls la manca d'unitat espiritual i la debilitat ètica del catalanisme portà al desastre del 1939, on la gran derrotada fou Catalunya. A través de pensadors com Péguy, Bergson o Saint-Exupéry, Galí plantejava un nou catalanisme a partir d'una revolució ètico-conceptual, on el voluntarisme i l'acció eren elements clau per tal de consolidar la unitat nacional¹¹¹. Per altra banda, el tradicionalisme de Torras i Bages fou una altra de les principals influències del catalanisme catòlic de CC en primer lloc, i del pujolisme històric després. Tal i com diu Lorés, el “pedregam vigatà” se situa en les bases ideològiques del pujolisme històric¹¹².

Lorés però, defensa que Galí fou rotundament malentès pel catalanisme catòlic de l'època. La crítica galiniana al vell catalanisme fou interpretada per la militància de CC en termes reaccionaris, i no transgressors com els que plantejava Galí¹¹³. La profunda revolució ètica que proposava fou substituïda per un torrasibagisme “ben entès”¹¹⁴ passat pel sedàs de la doctrina social de l'Església¹¹⁵, restant només la retòrica galiniana altament voluntarista¹¹⁶. Per altra banda Lorés diu que l'anti-liberalisme reaccionari de Torras i Bages fou una de les poques eines

¹¹⁰ *Ibid.*, p. 15.

¹¹¹ *Ibid.*, pp. 15-16.

¹¹² *Ibid.*, p. 17.

¹¹³ *Ibid.*, pp. 17-18.

¹¹⁴ La decadència del catalanisme era entesa com la conseqüència d'haver-se allunyat de la doctrina catòlica i de l'Església, únics articuladors socials i polítics viables de Catalunya.

¹¹⁵ La “doctrina social de l'Església” és el corpus teòric desenvolupat per l'Església catòlica sobre l'organització política de la societat. Les aportacions dels papes Joan XXIII i Pau VI van fer virar aquesta doctrina cap al progressisme, prenent una equidistància i certa permissivitat amb el socialisme. *Vid.* JUBANY, Josep M. "La acció social en la Iglesia catòlica." *Educación social: revista de intervención socioeducativa*. no. 69, 2018, pp. 151-152.

¹¹⁶ Lorés, Jaume. *La transició a Catalunya...*, *op. cit.*, pp. 16 i 19.

intel·lectuals que tingué el catalanisme catòlic de postguerra davant d'un nacional-catolicisme totalitaritzant i espanyolista¹¹⁷.

El pujolisme al “Fer país”

La irrupció del marxisme a l'escena intel·lectual catalana a partir de les darreries dels anys cinquanta evidencià les contradiccions internes del catolicisme entre la vessant nacionalista i la vessant social. Lorés afirma que l'hegemonia intel·lectual del marxisme durant la dècada dels seixanta obligà a Pujol a adquirir subterfugis intel·lectuals¹¹⁸ per fer *hivernar* el rerefons torrasibàgic del seu pensament. Així doncs, l'etapa de “Fer País” marcada per un obert diàleg amb el progressisme només seria un parèntesi en el conservadorisme definitori del pujolisme¹¹⁹. En aquesta etapa Pujol es dedicà l'activitat cultural i cívica del catalanisme a través de Banca Catalana amb el finançament d'editorials, segells discogràfics i revistes culturals entre d'altres. D'aquesta manera, Pujol s'erigia com a personatge públic que, sense estar adscrit a cap partit polític, treballava activament per Catalunya. Entre les capes socials catalanistes més passives i apolítiques, s'afirmava la imatge de Pujol com a líder polític i home de govern¹²⁰.

Pujolisme a la recerca del poder

La revolució cultural que suposaren les protestes del Maig francès va resultar inassumible per la “Il·lustració catòlica” que tanta bonança, unitat i relatiu consens intel·lectual havia portat a Catalunya¹²¹. En conseqüència ressorgia al si del pujolisme el seu rerefons més reaccionari i conservador, tancant així el parèntesi que suposà l'etapa de “Fer País” en la trajectòria de Pujol. El catolicisme, el centrisme polític i l'anti-marxisme tornaren al centre del discurs pujolista, provocant una mirada de simpatia entre les classes benestants i conservadores catalanes¹²².

Els darrers anys del franquisme suposaren la preparació del terreny polític per a unes futures eleccions amb un clar lideratge esquerrà a través de l'Assemblea de Catalunya. Pujol articulà el

¹¹⁷ *Ibid.*, p. 16.

¹¹⁸ El pujolisme va integrar el personalisme d'Emmanuel Mounier com a eina intel·lectual de diàleg entre el catalanisme i el marxisme de la mà de Josep Benet. La centralitat del subjecte en el personalisme mounierà és aprofitada per considerar l'adscripció a una comunitat nacional com una necessitat essencial per a la realització humana. Sorgia així el “nacionalisme personalista” del pujolisme. *Ibid.*, p. 21.

¹¹⁹ *Ibid.*, p. 21.

¹²⁰ *Ibid.*, p. 25.

¹²¹ *Ibid.*, pp. 26-27.

¹²² *Ibid.*, p. 28.

moviment de CDC de manera tardana respecte altres organitzacions. Aquesta carència el portà a defensar una idea de país basada en les possibles motivacions sentimentals dels futurs electors¹²³. Així ho explica Lorés: “Catalunya esdevenia una entitat metafísica, colorejada l’any 1977 per gotes de socialdemocràcia, però sense continguts concrets, més enllà del bé i del mal, de la crítica i de la justificació (...). Apta, doncs, per ser acceptada pel conservadorisme desideologitzat dels antics i desenganyats fidels a la “il·lustració catòlica”¹²⁴.

Pujol va desenvolupar un “nacionalisme pur” basat en el discurs del catalanisme conservador clàssic barrejat amb teologia, generant així una imatge de Catalunya amb naturalesa ontològica pròpia. Es tractava, segons Lorés, d’una racionalització a nivell metafísic del comportament tradicional de la burgesia catalana i la seva relació servil amb Madrid. Per sobre d’això, el pujolisme suposava una garantia de retorn a la Catalunya de la dècada dels 60 per les capes socials desenganyades i esporuguides amb el panorama post Maig del 68. La retòrica socialdemòcrata i la defensa d’un model *a la sueca* desaparegué ràpidament del discurs pujolista sense gaires revolts. La ductilitat amb la que era presentada Catalunya, com a subjecte metafísic, li ho permetia¹²⁵.

La forja de Pujol com a símbol del catalanisme, socialitzada entre la població durant la seva etapa de “Fer País”, es presentava a les portes de la Transició de manera consolidada com a l’únic intèrpret vàlid per la “Catalunya total”, metafísica i conservadora. Alhora, el descens polític i ideològic per part de l’antiga il·lustració catòlica provocà l’activament dels mecanismes mentals més bàsics avocant una confiança cega en Pujol¹²⁶.

Pujolisme *gaudint del poder*

La crisi econòmica i política de la dècada dels 80 provocà estralls sobre gran part de la societat, que es veié desemparrada a nivell cultural i polític. Això explica, segons Lorés, el sorgiment d’un altre pujolisme amb el primer govern de CiU a la Generalitat de Catalunya. L’anti-marxisme, tan útil i determinant pel pujolisme durant la campanya electoral, deixava de tenir sentit amb la desfeta de les esquerres del panorama polític¹²⁷. Per contra, hi ha un reforçament discursiu del “nacionalisme pur” a través d’un tercer element: la Generalitat de Catalunya. El caràcter

¹²³ *Ibid.*, p. 29.

¹²⁴ *Ibid.*, p. 30.

¹²⁵ *Ibid.*, pp. 30-31.

¹²⁶ *Ibid.*, p. 32.

¹²⁷ *Ibid.*, p. 69.

presidencialista de la Generalitat afirmat pel govern de Tarradellas i l'Estatut del 1979 formava la imatge d'una Generalitat mitificada, quasi sobirana, on l'actuació de la presidència era bona per Catalunya *per se*. Així, es reforçava encara més la figura de Pujol com la personificació de la nació catalana amb la tríada Pujol-Catalunya-Generalitat¹²⁸. El govern de Pujol es justificava pel sol fet d'existir, perquè era la culminació del nacionalisme català i alhora n'era la base¹²⁹.

La ciutadania no explícitament convergent es va adscriure al nacionalisme *vaporós* de Pujol basat en una alta càrrega simbòlica –Pujol-Catalunya-Generalitat– però buida de contingut polític. Sorgia així un altre pujolisme. Si el pujolisme històric es definia per tenir una base ideològica més o menys sòlida, amb una militància fidel als valors catalanistes i demòcrates, el nou pujolisme *gaudint del poder* es caracteritza pel seu buit ideològic, substituït per la figura de Pujol i la seva retòrica suggestiva i embadalidora¹³⁰. Lorés descriu com tota la política catalana es veïa subordinada a l'acció de Pujol, provocant un maniqueisme entre pujolistes i anti-pujolistes¹³¹.

2.2 Montserrat Guibernau: l'encaix global

Des de la Universitat de Londres, la sociòloga i politòloga Montserrat Guibernau ha teoritzat sobre el desenvolupament del fenomen nacional de les nacions sense estat a l'era global. Les aportacions de l'autora a l'anàlisi del pujolisme són diverses: en primer lloc, la contextualització que fa del fenomen amb la caracterització de l'estat espanyol com a ens polític que lluita per la seva integritat davant d'un potencial perill com pot ser el catalanisme. En segon lloc passa a destacar el paper i les motivacions dels intel·lectuals en el desenvolupament del nacionalisme i, finalment, interpreta l'encaix que desenvolupa el pujolisme de la identitat catalana en l'era global.

Per altra banda, Guibernau fa una lectura eminentment narrativa i textual del pujolisme, al nostre parer poc dialogant amb el seu context social, polític i ideològic. En conseqüència, s'obté una anàlisi aïllada i pobre del fenomen. Si bé se'ns mostren les característiques del discurs pujolista, no sabem com sorgeixen o com es veuen afectades per altres cultures polítiques en diàleg amb el pujolisme. Veiem a continuació com sorgeix el nacionalisme a les nacions sense estat i quina és la imatge de Catalunya que el pujolisme vol projectar, segons Guibernau.

¹²⁸ *Ibid.*, pp. 72-73.

¹²⁹ *Ibid.*, p. 72.

¹³⁰ *Ibid.*, pp. 73-74.

¹³¹ *Ibid.*, p. 173.

Intel·lectuals i nacions sense estat

En primer lloc l'autora defineix un estat plurinacional pel paper dominant d'una nació respecte les altres¹³². Conseqüentment, l'estat veu com un potencial perill per a la seva integritat i sobirania totes aquelles comunitats que es diferencien de la nació predominant¹³³. Els nacionalismes perifèrics sorgeixen dins d'estats-nació ben definits¹³⁴ i necessiten d'una *elit alternativa* encarregada d'articular el nou moviment nacionalista que *desvetlli* la nació¹³⁵. Ara bé, què motiva als intel·lectuals a donar suport a un moviment nacionalista diferent a l'estatal? Segons Guibernau, l'elit alternativa sorgeix quan aquesta està disconforme amb el tracte rebut per part de l'estat degut al seu origen regional. Si bé l'interès personal pot ser una motivació de l'elit alternativa, Guibernau dóna una especial importància a l'amor sincer a la nació per part de l'elit alternativa, accentuada en contextos de repressió cultural i/o política¹³⁶.

Un cop definida l'elit alternativa, Guibernau afirma la necessitat d'un argumentari per transformar el moviment nacionalista en un fenomen de masses. Aquest es dividirà en arguments racionals i arguments emocionals. Els primers es basen en les raons pragmàtiques per les quals el projecte nacionalista és millor, mentre que els segons apel·len al sentit comunitari i transcendental de la gent creant una identitat comuna, com de gran família extensa¹³⁷.

Imatge pujolista de Catalunya

L'autora entén Jordi Pujol com un dels principals intel·lectuals del nacionalisme català¹³⁸ perquè a més d'elaborar una particular imatge de Catalunya, la posa en pràctica al govern de la Generalitat¹³⁹ durant més de 20 anys. A diferència de Lorés, Guibernau distingeix el pensament de Pujol del de Convergència Democràtica de Catalunya, degut a la voluntat hegemònica de

¹³² GUIBERNAU, Montserrat. *Nacionalisme català: Franquisme, transició i democràcia*. Barcelona: Pòrtic, 2002., p. 44

¹³³ *Ibid.*, p. 45.

¹³⁴ Això és un estat-nació amb la ciutadania plenament nacionalitzada a través de, per exemple, els mitjans de comunicació o el sistema educatiu.

¹³⁵ D'acord amb les tesis modernistes, Guibernau entén la nació i el nacionalisme com un fenomen propi de la contemporaneïtat. Primer sorgeix una elit nacionalista que posteriorment estén el seu projecte polític a la resta de la societat a través d'aparells nacionalitzants com l'educació o els mitjans de comunicació, esdevenint així un moviment de masses. *Ibid.*, p. 42.

¹³⁶ *Ibid.*, p. 46

¹³⁷ *Ibid.*, p. 56

¹³⁸ *Ibid.*, p. 62

¹³⁹ Guibernau destaca com "l'estatalitat" de la Generalitat de Catalunya degut al poder d'implementació de polítiques socio-culturals dedicades al a restauració de la nació catalana.

Pujol, que difícilment es pot adscriure a la ideologia d'un partit polític¹⁴⁰. L'autora defineix la identitat nacional pujolista com a eminentment voluntarista, amb una especial preocupació per l'atracció del seu projecte nacional a la immigració¹⁴¹. Així doncs, els arguments racionals -basats en Catalunya com a projecte de futur i una defensa del *welfare nationalism*¹⁴²- tindrien un pes especial dins el pujolisme. Per altra banda, els arguments emocionals del pujolisme es basen en emfatitzar el sentiment de pertinença a una comunitat cultural i territorial definida pel sofriment i opressió al llarg de la Història¹⁴³. En la mateixa línia, el pujolisme cerca els orígens de Catalunya en la Marca Hispànica, vinculant així la identitat catalana i l'europèisme¹⁴⁴.

Per últim, l'autora apunta un seguit de consideracions generals del discurs pujolista. En primer lloc, afirma que el misticisme messianista dels primers escrits de Pujol evoluciona a un discurs voluntarista i de mobilització de masses determinant per al pujolisme¹⁴⁵. En segon lloc, destaca la capacitat que té per conciliar modernitat i tradició com a base distintiva i alhora principal repte de la comunitat¹⁴⁶. En tercer lloc, ressaltava la distinció d'un nosaltres -catalans- i un ells -espanyols- a través de la cerca històrica de la comunitat nacional¹⁴⁷. En darrer lloc i més important, Guibernau afirma que el pujolisme és una novetat teòrica dels nacionalismes sense estat. Es desenvolupa una identitat nacional no conflictiva ni amb l'estat ni amb la globalització. L'autonomisme i l'europèisme de Pujol dona resposta als nacionalismes en un context polític globalitzat on la multiplicació d'estats resulta inviable¹⁴⁸.

2.3 Laurentino Vélez-Pelligrini: l'estil populista

Laurentino Vélez-Pelligrini és llicenciat en Ciències polítiques i doctor en Sociologia per l'*Instituto de Estudios Políticos* i l'*École des hautes études en sciences sociales*. Tot i que el gruix de la seva obra se centra en l'estudi d'identitats i minories sexuals, aporta una altra de les grans interpretacions del

¹⁴⁰ *Ibid.*, p. 198.

¹⁴¹ GUIBERNAU, Montserrat. "Images of Catalonia". *Nations and Nationalism*, vol. 3, no. 1, 1997. pp. 89-111. Accedit 21 agost 2019., p. 104.

¹⁴² Guibernau defineix el *welfare nationalism* com la doble reivindicació que fa Pujol des del seu nacionalisme personalista: els individus necessiten un marc nacional on desenvolupar-se, però també social i econòmic. GUIBERNAU, Montserrat. *Nacionalisme català...*, *op. cit.*, p. 228.

¹⁴³ GUIBERNAU, Montserrat. "Nationalism and Intellectuals in Nations without States: the Catalan Case". *Political Studies*, vol. 48, no. 5, 2000. pp. 989 – 1005. Accedit 20 octubre 2019., p. 109.

¹⁴⁴ GUIBERNAU, MONTSERRAT. "Images of Catalonia", *op. cit.*, p. 102.

¹⁴⁵ *Ibid.*, p. 103.

¹⁴⁶ *Ibid.*, p. 108.

¹⁴⁷ GUIBERNAU, Montserrat. *Nacionalisme català...*, *op. cit.*, p. 235.

¹⁴⁸ GUIBERNAU, Montserrat. "Images of catalonia", *op. cit.*, p. 109.

pujolisme que més repercussió ha tingut degut a la definició que fa del pujolisme com un moviment polític de tall populista¹⁴⁹. Segons l'autor, el populisme seria un tipus d'estil polític determinat compatible amb qualsevol tipus d'ideologia, fins i tot també de les de tall democràtic¹⁵⁰. Entenent el pujolisme així, prenen sentit característiques del fenomen que d'altra forma serien difícils d'entendre: la polarització de la política catalana entre pujolistes i anti-pujolistes; la identificació/confusió entre la figura de Pujol, Catalunya i la Generalitat de Catalunya; el context de crisi de les identitats polítiques de l'època; el discurs altament voluntarista i mobilitzador del pujolisme; etc.

L'acurat anàlisi de Vélez-Pelligrini recull bona part de la tesi que desenvolupa Lorés. Ací també s'entén el pujolisme com un moviment que transgredeix la figura de Pujol¹⁵¹ que té les seves bases en el tradicionalisme heretat de l'etapa a CC¹⁵². Vélez-Pelligrini també catalogarà diversos tipus de pujolisme basats en els diferents grups d'interès que giren entorn la figura de Pujol¹⁵³. Si bé Vélez Pelligrini analitza amb una precisió quirúrgica la retòrica pujolista i el seu context cultural, hi ha una dura crítica envers el nacionalisme en general força injustificada¹⁵⁴. Tornant a la qüestió populista, l'autor determina que el victimisme és l'element clau dins de la retòrica pujolística. Veiem a continuació, sobre quins eixos es fonamenta el pujolisme segons l'autor.

Victimisme polític

El passat a la militància anti-franquista del president de la Generalitat de Catalunya¹⁵⁵ és aprofitat per generar una imatge de “màrtir comunitari” altament cohesionadora en societats amb una

¹⁴⁹ VÉLEZ-PELLIGRINI, Laurentino. *El estilo populista: Orígenes, auge y declivi de Pujolismo*. Mataró: El Viejo Topo, 2003.

¹⁵⁰ *Ibid.*, pp. 25-27.

¹⁵¹ *Ibid.*, pp. 38-39.

¹⁵² *Ibid.*, p. 61.

¹⁵³ L'autor distingirà entre el pujolisme històric, el sociològic, el polític i l'econòmic. El primer, a l'igual que Lorés, el caracteritza per ser el més proper a la ideologia del propi Pujol i es basa en un catalanisme catòlic de tall conservador heretat de l'etapa de CC molt lligat a la militància antifranquista. El segon correspon a la seva vessant sociològica o de masses i apel·la al que ell denomina *terreny central*, configurant la seva imatge més estereotipada. El tercer, està format per la base militant de CDC i forma l'ala més esquerrana en defensa del famós “model succ”. El darrer i més nou, s'estructura entorn el món empresarial i industrial, i es caracteritza pel marcat viratge al liberalisme tecnocràtic arran de la crisi política i econòmica dels 80. Vélez-Pelligrini, p. 333.

¹⁵⁴ Tot i que s'esmenten certs aspectes democratitzadors, inclusivament i certament progressistes del pujolisme -com el tractament respecte la immigració del primer pujolisme- i del nacionalisme català en general, s'afirma una base profundament reaccionària, ètnica i antidemocràtica definitiva de tot el nacionalisme català sense gaires matisos al nostre entendre, poc justificada. *Ibid.*, p. 531.

¹⁵⁵ Ens referim a la detenció, tortura i condemna de Jordi Pujol degut als fets del Palau de la Música. Aquest mateix fet també l'apuntà Lorés a la seva obra, tot i que sense la perspectiva populista del present autor.

crisi d'identitat col·lectiva com la catalana¹⁵⁶. La imatge de Pujol com a màrtir no es limita al seu passat d'activisme polític, sinó que serà aprofitada en la majoria de contextos possibles durant la seva presidència. Fets tan diversos com el 23-F, l'aprovació de la LOAPA o el “fenomen *pedrojota*”¹⁵⁷ entre molts altres, seran constantment interpretats en clau identitària. El pujolisme remarca així el fet diferencial català i un nacionalisme espanyol, de base castellanocèntrica i antidemocràtica, que impedeix la transferència de competències autonòmiques i en definitiva el desenvolupament de la nació catalana¹⁵⁸.

Fins i tot la judicialització de l'afer de Banca Catalana serà llegida com un intent del nacionalisme espanyol per frenar la realització de la nació catalana, personificada en Jordi Pujol. L'exculpació del dirigent de CiU s'interpretarà doncs com una victòria de Catalunya a l'estat espanyol¹⁵⁹. La transferència de competències autonòmiques seran presentades també com a victòries amb una forta càrrega simbòlica amb Pujol com a representant i alhora garant d'una Catalunya idíl·lica¹⁶⁰.

La lògica de “poble malmès” fou utilitzada pel pujolisme recurrentment. La derrota de la coalició al Congrés dels Diputats liderada per Miquel Roca fou entesa com una negativa del centralisme madrileny a la col·laboració catalana en la política estatal. Així és que el principi de “Catalunya endins” desenvolupat per Prat de la Riba guanya pes dins CDC enfront la catalanització d'Espanya típicament catalanista¹⁶¹. La identificació de l'alteritat, tant interna com externa, és un procés essencial en la construcció de les identitats¹⁶². Al pujolisme, l'alteritat s'identifica amb un espanyolisme agressiu de tall centralista. Aquest es presenta fora de la comunitat amb els partits d'abast estatal, o un “quart poder mediàtic” de tall espanyolista¹⁶³; i dins de la mateixa amb el sucursalisme del PSC al PSOE¹⁶⁴ o bé, de manera implícita, amb la població castellanoparlant¹⁶⁵.

¹⁵⁶ *Ibid.*, p. 154.

¹⁵⁷ L'autor destina un epígraf sencer a l'anàlisi del sorgiment d'un nou tipus de periodisme conservador durant la dècada dels 90 que no tenim temps de descriure aquí. En definitiva, el sorgiment del diari *El Mundo* seria la mostra del sorgiment d'un nou conservadorisme modern i liberal, representat per Aznar al PP, caracteritzat per la seva barreja de periodisme d'investigació i sensacionalisme a parts iguals. El que el pujolisme interpretarà com un nou atac al catalanisme, l'autor afirma que és un reconstrucció dels eixos polítics esquerra-dreta i una mostra de la solidesa de la democràcia espanyola. *Ibid.*, p. 228.

¹⁵⁸ *Ibid.*, pp. 144-145.

¹⁵⁹ *Ibid.*, p. 162.

¹⁶⁰ *Ibid.*, p. 146.

¹⁶¹ *Ibid.*, pp. 208-209.

¹⁶² *Ibid.*, p. 164.

¹⁶³ *Ibid.*, p. 228.

¹⁶⁴ *Ibid.*, p. 168.

¹⁶⁵ Si bé el discurs pujolista es mou sempre dins la correcció política, segons l'autor hi ha un rebuig a la immigració d'origen espanyol de manera implícita. El pretès voluntarisme del nacionalisme pujolista té de rerefons un assimilacionisme de tall ètnic que entén la població castellanoparlant com a “anti-catalana”. *Ibid.*, pp. 75 i 77.

Victimisme econòmic

El procés de globalització que es dona a les darreries del s. XX trasbalsa la interrelació entre economia, política i identitat¹⁶⁶. A diferència dels neo-nacionalismes de tipus populista de l'època, el pujolisme aconsegueix escapar de discursos reaccionaris, anti-democràtics i autàrquics a través del victimisme econòmic. El principal argument al que Pujol recorrerà es basa en considerar que Catalunya estava injustament subordinada a les directrius econòmiques de l'estat espanyol, impossibilitant la decisió sobre el propi destí dels recursos generats per ella mateixa.

Es generava la imatge d'una *Catalunya espoliada*¹⁶⁷ per Espanya que permetia al govern de Pujol justificar el seu viratge liberal i tecnocràtic liderat ara per Artur Mas. Així, es mantenia intacta la defensa de la democràcia, l'europeisme i el liberalisme alhora que es reforçava la identitat catalana. La doble defensa de l'univers simbòlic del petit botiguer i el denominat *terreny central* -ja inexistent- per una banda, i de les noves formes d'organització econòmica liberalitzades per l'altra, és una paradoxa constant als discursos de Pujol¹⁶⁸. Aquest gir de 180 graus en política econòmica quedarà justificat amb una dura crítica a l'Estat del Benestar i per no potenciar el dinamisme social i econòmic del país, passant a defensar així una *Societat del Benestar*¹⁶⁹.

Victimisme simbòlic

El darrer eix populista sobre el que es fonamenta el pujolisme és el victimisme simbòlic, sent el principal i el que cohesionarà la resta de victimismes¹⁷⁰. L'autor parteix de que la societat de masses derivà potencialment als 80 en un neoindividualisme postmodern i narcisista que trencava en gran mesura amb qualsevol projecte comunitari, inclòs el nacional. Així doncs, la força del populisme de Pujol rau en la identificació d'amenaques internes i externes a la comunitat -un nacionalisme espanyol uniformitzant- com a principal element cohesionador en detriment a les identitats polítiques clàssiques¹⁷¹. La resta del corpus simbòlic català elaborat pel pujolisme sempre serà molt ambigu, a voltes potenciant una identitat més cívica i a voltes una d'altra més

¹⁶⁶ Segons l'autor el nacionalisme modern tendeix a la separació entre l'univers tècnic-industrial i el simbòlic identitari. A una major globalització, més hermètica serà la identitat nacional. *Ibid.*, p. 305.

¹⁶⁷ Vélez-Pelligrini afirma que Ramón Trias Fargas serà l'ideòleg del victimisme econòmic. *Ibid.*, pp. 334-335.

¹⁶⁸ *Ibid.*, p. 326.

¹⁶⁹ Pujol criticarà el parasitisme social generat per l'Estat del Benestar passant a defensar una participació més exigent de la societat civil en el compromís econòmic del país, recuperant idees pròpies del filantropisme liberal i el socialcristianisme de finals del segle XIX. *Ibid.*, p. 347.

¹⁷⁰ *Ibid.*, p. 367.

¹⁷¹ *Ibid.*, p. 371.

ètnica, depenent del context¹⁷². De totes maneres, l'únic llaç simbòlic que unirà política i cultura garantint la identitat catalana serà la llengua catalana. Tal i com afirma l'autor, *“no resulta extraño que la política lingüística vaya a convertirse en la piedra angular de la política simbólica y de la política cultural, sobre todo de cara a afrontar las contingencias emanadas de una sociedad cambiante y dominada por la figura del individuo, del hedonismo y del narcisismo”*¹⁷³.

La Llei de Normalització Lingüística del 1983 aplicada per CiU suposarà a la pràctica un exemple d'aquesta confusió entre llengua i cultura. El que en principi es presentava com una eina de cohesió comunitària¹⁷⁴, derivava ara en un progressiu monoculturalisme català que tendia a oblidar als catalans castellanoparlants¹⁷⁵. La confusió entre llengua i cultura vindrà acompanyada del victimisme polític inherent al pujolisme presentant l'atac a la llengua catalana com un atac a les llibertats de Catalunya i els seus membres.

L'autor acaba conclouent que el victimisme simbòlic del pujolisme provocà una *pujolitxació* de tot el panorama polític català amb el sorgiment de dues postures polítiques antagòniques i reduccionistes: el monoculturalisme secessionista i el neo-lerrouxisme contra-comunitari¹⁷⁶.

2.4 Paola Lo Cascio: el llarg govern

Formada en Ciències Polítiques i doctorada en Història contemporània per la Universitat de Barcelona, Paola Lo Cascio ens ofereix un anàlisi del pujolisme complementari als que ja hem vist. La seva definició del pujolisme com a interrelació entre la figura de Pujol, CDC, el seu govern¹⁷⁷ recorda a les definicions de Lorés i Vélez-Pelligrini. A l'igual que els dos autors, Lo Cascio interpreta el pujolisme com una corrent política que inundà la vida política i cultural de tot el país a les darreries del s. XX. Tot i això, l'autora restringeix la seva anàlisi a l'acció de govern de Pujol. Per tant, empra una definició més restringida del fenomen: pujolisme com a l'acció intel·lectual i política de Pujol durant el seu govern.

¹⁷² *Ibid.*, p. 373.

¹⁷³ *Ibid.*, p. 376.

¹⁷⁴ Les Lleis de Normalització Lingüística anteriors a la de 1983 gaudien d'un ampli consens polític ja que concebien el català com a eina de cohesió entre dos universos simbòlics diferents -l'immigrant i l'autòcton-. *Ibid.*, p. 398.

¹⁷⁵ Segons l'autor, la conselleria de cultura de CiU aplicava una discriminació positiva exclusiva cap a la producció cultural en català que oblidava a la ciutadania castellanoparlant. *Ibid.*, p. 404.

¹⁷⁶ *Ibid.*, pp. 407-408.

¹⁷⁷ LO CASCIO, Paola. “El Pujolisme: 1980-2003.”, *Política i Govern a Catalunya: De la Transició a l'actualitat*. Gemma Ubasart-González i Salvador Martí-Puig. Madrid: Catarata, 2018, pp. 40.53., p. 40.

L'autora etiqueta el projecte polític de CiU com un partit *nacional* abans que *nacionalista*. CiU aconseguí encapçalar i sintetitzar els interessos de tota la societat catalana més enllà de divisions ideològiques tradicionals amb el desenvolupament de models de gestió genuïns, autònoms i compartits pels diferents actors socials¹⁷⁸. El pujolisme va articular una identitat nacional catalana fora dels marcs tradicionals on se solen expressar les nacions, els estats¹⁷⁹. D'acord amb la seva definició, l'autora distingeix tres etapes del pujolisme segons la correlació de forces del govern de CiU al Parlament de Catalunya¹⁸⁰.

1980-1983. Els primers anys

Lo Cascio entén la victòria de Pujol a les eleccions autonòmiques del 1980 per diversos factors. En primer lloc, per la seva imatge de líder carismàtic forjat durant el franquisme¹⁸¹ que continuava amb la tradició presidencialista i de lideratges carismàtics de Macià, Companys i Tarradellas. En segon lloc, per la naturalesa heterogènia de CDC com a aglutinant ideològic -el *pal de paller* pujolista- i en tercer lloc, per la desfeta del PSUC i el PSC. Aquests elements van permetre a Pujol tenir un ventall electoral prou ampli¹⁸² com per tenir una majoria simple.

La primera etapa es caracteritza per l'ampli consens i col·laboració de CiU amb la resta de forces polítiques i per la capacitat de mantenir en tot moment la iniciativa política. El llast que suposava la feblesa electoral en el procés de consolidar el projecte polític se suplí amb una predisposició i impuls polític de primer ordre. Aquest fet també feu reconstruir les institucions d'autogovern català de manera sorprenentment ràpida¹⁸³. El projecte ambiciós de CDC i el gran lideratge de Pujol començà a traçar les seves bases.

1984-1995. Hegemonia i construcció de model propi

¹⁷⁸ LO CASCIO, Paola. *Nacionalisme i autogovern: Catalunya, 1980-2003*. València: Afers, 2008., p. 339.

¹⁷⁹ En aquest punt de l'anàlisi, Lo Cascio coincideix amb Guibernau a l'hora de catalogar el pujolisme com una nou tipus d'identitat nacional expressada en un marc polític i institucional no-sobirà com és la Generalitat. *Ibid.*, p 340.

¹⁸⁰ *Ibid.*, p. 340.

¹⁸¹ Els fets del Palau de la Música i el *Fer País* projectaren a Pujol com un personatge públic al servei de Catalunya amb grans dots de lideratge. Lo Cascio coincideix amb Lorés en analitzar la tradició presidencialista de la Generalitat de Catalunya i com Pujol era l'únic polític capaç de representar-la.

¹⁸² LO CASCIO, Paola. "El Pujolisme...", *op. cit.*, pp. 42-43.

¹⁸³ *Ibid.*, pp. 44-45.

Segons l'autora, les diverses legislatures que van del 1984 fins l'any 1995 suposen un mateix cicle polític per al pujolisme. És el seu moment de màxima plenitud, quan CiU esdevé una força política hegemònica al Parlament de Catalunya¹⁸⁴.

Lo Cascio atribueix a CiU dues grans accions de govern en aquesta etapa. En primer lloc, el desenvolupament d'un model sanitari, educatiu i de mitjans de comunicació genuí destinat a la nacionalització de Catalunya¹⁸⁵. En segon lloc, tot i que molt més discutida que les anteriors, la remodelació de l'ordenació territorial destinada a implementar una imatge pujolista de Catalunya. Si bé el debat es movia entorn a qüestions aparentment tècniques, la resolució de quatre lleis aprovades pel parlament català entre el 1986 i 1987 tingueren com a objectiu la implantació d'una major representació de la Catalunya comarcal, en detriment de la representació metropolitana¹⁸⁶.

A l'igual que Vélez-Pelligrini, Lo Cascio també explica com és en aquesta etapa on es desenvolupen dins de CiU dues corrents polítiques enfrontades pel que fa a la relació amb Madrid. Per una banda, una corrent més procliu a participar de la política espanyola, encapçalada per Miquel Roca, i per l'altre, una que veia la participació catalana a Madrid com una eina més per enfortir Catalunya. La darrera, liderada per Pujol, acabarà sent l'hegemònica dins CiU¹⁸⁷.

1995-2003. Evolució conservadora i successió

La darrera etapa del pujolisme, segons Lo Cascio, correspon a la pèrdua d'iniciativa i ambició del projecte polític, a més d'un clar viratge cap al conservadorisme que trencava amb la seva naturalesa transversal¹⁸⁸. La concertació de la sanitat i l'educació denotaven el viratge liberal del pujolisme, i la negociació de CiU a Madrid es mogué cap a interessos partidistes, trencant així amb la imatge forjada anteriorment de partit i líder garant dels interessos de tots els catalans. Els darrers anys del pujolisme es basaran en una baixa activitat política i institucional de Jordi Pujol, i CiU es centrarà una successió tranquil·la del partit a Artur Mas, un nou dirigent jove i marcadament liberal i conservador¹⁸⁹.

2.5 Antonio Santamaría: l'evolució ideològica

¹⁸⁴ LO CASCIO, Paola. "El Pujolisme...", *op. cit.*, p. 46.

¹⁸⁵ LO CASCIO, Paola. *Nacionalisme i autogovern...*, *op. cit.*, p. 166.

¹⁸⁶ LO CASCIO, Paola. "El Pujolisme...", *op. cit.*, p. 47.

¹⁸⁷ LO CASCIO, Paola. *Nacionalisme i autogovern...*, *op. cit.*, p. 164.

¹⁸⁸ *Ibid.*, p. 316.

¹⁸⁹ LO CASCIO, Paola. "El Pujolisme...", *op. cit.*, pp. 49-50.

Antonio Santamaría és periodista i assagista, col·laborador habitual en revistes culturals com *El Viejo Topo*, *Cuadernos de Alzate*, *Transeuropeenes* o *Temas para el Debate* sobre nacionalismes i identitats. La seva obra¹⁹⁰ és una anàlisi, amb la figura de Jordi Pujol com a fil conductor, del desenvolupament ideològic de Convergència Democràtica de Catalunya¹⁹¹. L'autor emmarca aquest partit/moviment dins la tradició del catalanisme conservador, que hauria evolucionat des de l'etapa de preguerra fins a establir-se com el pujolisme pròpiament dit.

Tot i la lectura que fa del pujolisme també la podem trobar a Lorés o Vélez-Pelligrini, l'anàlisi de Santamaría destaca per la perspectiva des de la qual està abordada. A diferència dels altres dos, sociòlegs, Santamaría ens aporta una visió des de la Història de les idees polítiques. Ens permet traçar de manera diàfana, acurada i crítica el gruix d'idees que conformen el pujolisme, des dels seus orígens fins a la victòria de Pujol al govern de la Generalitat al 1980, passant per l'evolució que sofreixen al llarg del franquisme. Resseguint l'anàlisi de l'autor, dividirem la seva tesi sobre el catalanisme conservador en les etapes ideològica, econòmica i política¹⁹².

Etapa ideològica (1939-1960)

Aquesta primera etapa es caracteritza per la recuperació de la tradició del catalanisme conservador de pre-guerra per part de les noves generacions nascudes sota el franquisme. Si bé la dictadura havia imposat una imatge d'Espanya castellano-cèntrica¹⁹³, grups de joves pertanyents a la petita burgesia trobaran contacte amb el catalanisme conservador a través de l'Església i la tradició democristiana d'UDC¹⁹⁴. Dins el catolicisme, la branca del catalanisme catòlic¹⁹⁵ serà l'encarregada de difondre la teologia modernista europea -amb clares limitacions

¹⁹⁰ SANTAMARÍA, ANTONIO. *Els orígens de Convergència Democràtica de Catalunya: La reconstrucció del catalanisme conservador (1939-1980)*. Mataró: El Viejo Topo, 2011.

¹⁹¹ Santamaría, a l'igual que la resta d'autors, entén la figura de Pujol com a determinant a nivell intel·lectual i polític pel desenvolupament del catalanisme conservador durant el franquisme. Li atribueix el mateix paper que Prat de la Riba en el seu context. *Ibid.*, p. 127.

¹⁹² Santamaría divideix el desenvolupament del nou catalanisme conservador en aquestes tres etapes, que marcaran l'estructura de la seva obra. *Ibid.*, pp. 9-11.

¹⁹³ L'autor posa èmfasi en la violència simbòlica exercida pel franquisme sobre l'imaginari col·lectiu català com a element determinant en la configuració de la identitat catalana durant la segona meitat del s. XX. *Ibid.*, p. 18.

¹⁹⁴ Santamaría desenvolupa com la gran majoria de membres de la Lliga i la seva òrbita derivaren al nacional-catolicisme. La figura de Ferran Valls i Taberner és un bon exemple de com l'alta burgesia s'acomodava al nou règim. Conseqüentment, la tradició catalanista hauria quedat relegada a certs sectors d'UDC i l'Església. *Ibid.*, pp. 19 i 27.

¹⁹⁵ L'autor discerneix al si del catolicisme català un sector integrista, encapçalat pel Dr. Fèlix Sardà i Salvany i que ràpidament donà suport a l'*Alzamiento*; i el catalanisme catòlic en si mateix, hereus del pensament de Torras i Bages encapçalats per Francesc d'Assís Vidal i Barraquer i el Dr. Lluís Carreras i Mas. *Ibid.*, p. 31.

per la base torrasibàgica del grup- i la defensa del catalanisme¹⁹⁶. Tant Lorés com Vélez-Pelligrini entenen que el torrasibagisme de postguerra serví per al redescobriment de la identitat col·lectiva catalana i com a instrument de lluita contra el nacional-catolicisme. Santamaría, no obstant, veuria en el tradicionalisme de Torras i Bages similituds amb el nacional-catolicisme, fet que explicaria les adscripcions del catalanisme al règim franquista¹⁹⁷. La reconstrucció del teixit ideològic, cultural i social del catalanisme conservador de preguerra serà lenta, però l'any 1947 Santamaría marca com a primer punt d'inflexió la celebració de les Festes d'entronització de la Verge de Montserrat pel seu èxit rotund¹⁹⁸.

Segons l'autor, la fundació de CC al 1954¹⁹⁹ fou un altre punt d'inflexió en la construcció del nou catalanisme conservador. Igual que Lorés, Santamaría veu Raimón Galí com el pare intel·lectual i principal influència per a la seva militància, fet blasmat al manifest ideològic fundacional de l'organització²⁰⁰. La principal petjada ideològica de Galí sobre la nova generació de catalanistes conservadors es basa en la lectura de la Guerra Civil com una guerra contra Catalunya, així com en el seu trencament respecte la corrent noucentista i retorn a les fonts populars de la Renaixença. Per tant, Galí ofería una resposta ètica i comunitària a un grup de joves amb la desfeta catalana de la Guerra Civil molt present encara²⁰¹. De la influència ètica de Galí sorgiran, ideades per Jordi Pujol, les accions més importants pel catalanisme conservador durant el franquisme: el Cas Galinsoga i els Fets del Palau de la Música. Santamaría les cataloga com a determinants ja que suposen el salt del catalanisme conservador al terreny pròpiament polític²⁰².

L'arribada del Concili Vaticà II i les creixents influències del marxisme al si de l'Església aniran allunyant la influència de Galí sobre la militància de CC. Els aires progressistes de l'època provoquen el reciclatge ideològic del catalanisme conservador a través del personalisme

¹⁹⁶ *Ibid.*, p. 33.

¹⁹⁷ *Ibid.*, p. 48.

¹⁹⁸ L'autor destaca el profund simbolisme de l'abadia de Montserrat per al catalanisme conservador, forjat al 1880 pel bisbe viguetà Torras i Bages. Les festes d'entronització del 1947 retornaven a Montserrat el pes simbòlic i coesionador per al catalanisme conservador d'antuvi. *Ibid.*, p. 47.

¹⁹⁹ CC sorgeix en gran part del Grup Torras i Bages. El grup, encarregat de la difusió cultural i religiosa del bisbe viguetà, rebutjava la intervenció política. Arran de l'èxit de les festes d'entronització de la M. de Déu de Montserrat sorgiren desavinences internes sobre el rumb del grup, fet que provocà el sorgiment de CC. *Ibid.*, p. 54.

²⁰⁰ Al manifest o *ponència* de CC, Galí plantejava els problemes ètics i teològics que planteja la lluita política per als cristians, aprofundint en autors com Charles Péguy i Ernst Jünger -autors referencials per al reaccionarisme europeu de l'època-, així com alguns elements de Maritain i Mounier. D'aquesta manera, s'elaborava un *poti-poti* intel·lectual lligant els autors esmentats amb el pensament del bisbe viguetà. *Ibid.*, pp. 69-70.

²⁰¹ *Ibid.*, p. 81.

²⁰² L'autor s'alinea aquí amb Lorés, que també considera les dues accions com el salt del catalanisme conservador a la política. *Ibid.*, p. 88.

d'Emanuel Mounier²⁰³. Josep Benet modernitza i secularitza el vell catalanisme cap a un nacionalisme laic i democràtic plasmat a la revista *Serra d'Or*²⁰⁴.

En efecte, el desenvolupament ideològic de Jordi Pujol cal emmarcar-lo dins els ambients intel·lectuals i polítics aquí descrits. Després de resseguir la línia ideològica de la família Pujol i Soley²⁰⁵, Santamaría analitza fil per randa els assajos polítics de Pujol on hi ha el seu principal corpus teòric. *Fer poble, fer Catalunya* (1958) és la primera obra pujolista de Pujol, on hi ha una clara influència de la crítica ètica de Galí al catalanisme clàssic. Hi despenen els dos principals problemes que el nou catalanisme ha d'abordar per tal de recuperar la unitat espiritual de Catalunya a la que aspira: la immigració i la justícia social²⁰⁶.

Des dels turons a l'altra banda del riu (1978) és el recull d'escrits realitzats per Pujol durant la seva estada a la presó on tracta Catalunya des de la vessant més mística, amb una retòrica teològica²⁰⁷. Al 1979 Pujol publica *Construir Catalunya* (o *El llibre blau*), un conjunt d'articles escrits entre el 64 i el 65 on es blasma el nucli del seu pensament polític²⁰⁸. A l'obra es planteja una doble interacció: pensar Catalunya a nivell teòric, però també crear la realitat material perquè es desenvolupi²⁰⁹. Si bé Vélez-Pelligrini veu canvis teòrics profunds en l'últim pujolisme cap al neo-liberalisme, per Santamaría el pensament de Pujol aquí desenvolupat no patirà modificacions substancials amb el temps i el debat ideològic a CDC sempre serà d'un to molt baix²¹⁰.

Santamaría dedica un capítol sencer a tractar el posicionament del nou catalanisme conservador respecte la immigració. La doctrina catalana d'integració desenvolupada per Pujol marca un passatge de discontinuïtat respecte les concepcions xenòfobes i racistes del catalanisme de

²⁰³ Altra volta, Santamaría coincideix amb Lorés pel que fa a la incorporació del personalisme mounierà al pujolisme per part de Josep Benet. Ambdós autors veuen el personalisme de Mounier com un subterfugi intel·lectual del catalanisme conservador per adaptar-se a l'hegemonia progressista de l'època.

²⁰⁴ *Ibid.*, pp. 102-103.

²⁰⁵ *Ibid.*, pp. 127-135.

²⁰⁶ *Ibid.*, pp. 150-153.

²⁰⁷ A l'igual que Lorés, l'autor entén la definició de nació pujolista, metafísica i ontològica, com el fruit de la simbiosi entre catalanisme i catolicisme torrasibagista. *Ibid.*, pp. 160 i 347.

²⁰⁸ Ací es troba l'elaboració de conceptes fonamentals per al pujolisme com el "terreny central", l'europeisme definitori del catalanisme enfront l'espanyolisme provincià, el rebuig tant del federalisme com del independentisme pel que fa a l'encaix amb Espanya o bé una ampliació teòrica del nacionalisme personalista. Segons Santamaría Pujol fa una purga dels escrits elaborats als 60, eliminant-ne "L'exèrcit d'ocupació" -criticant la immigració espanyola- i afegint-ne un parell més sobre la qüestió social. *Ibid.*, p. 174.

²⁰⁹ *Ibid.*, p. 182.

²¹⁰ *Ibid.*, p. 184.

preguerra²¹¹. El nou catalanisme propugnava la integració lingüística i cultural dels immigrants mitjançant un procés d'acollida amable i de llarga durada, l'èxit del qual es mesurava per l'adopció del català com a llengua vehicular²¹². A diferència d'altres autors²¹³, Santamaría creu que tot i les contradiccions que ha d'assumir, la proposta de Pujol té el mèrit de trencar amb els plantejaments d'una tradició que impedia l'acollida d'immigrants castellanoparlants sense relegar la centralitat de la llengua com a fet definitori de la identitat catalana²¹⁴.

Etapa econòmica (1960-1974)

Santamaría caracteritza aquesta segona etapa per l'expansió de Pujol al món de les finances. Pujol funda la institució financera Banca Catalana amb l'objectiu de vertebrar una classe burgesa amb mentalitat nacional²¹⁵ que dirigís econòmica i políticament la reconstrucció i modernització de Catalunya a través del finançament cultural²¹⁶. Santamaría atribueix l'expansió de Banca Catalana als suports del petit empresariat comarcal, emergent durant la dècada dels 70 i afí al projecte nacionalista de Pujol²¹⁷. El projecte financer i de mecenatge cultural de Pujol arribarà a la seva fi amb el Maig del 68. El buit de valors generat i la nova societat del consum dona pas a un reaccionarisme catòlic entre les capes socials burgeses. Això obliga a Pujol a donar per acabada l'etapa de *Fer País* i plantejar-se el salt a la política amb un cert retard respecte les forces d'esquerra com el PSUC²¹⁸.

Etapa política (1974-1980)

Finalment, Santamaría tanca el seu anàlisi amb el salt a la política de Jordi Pujol i la creació de Convergència Democràtica de Catalunya, primer com a moviment i després com a partit polític

²¹¹ Santamaría analitza breument com el catalanisme històric desenvolupa una "teoria racial catalana" que esdevé hegemònica a Catalunya, i que poc a poc derivarà cap a un anti-castellanisme virulent. *Ibid.*, p. 188.

²¹² *Ibid.*, p. 224.

²¹³ Vélez-Pelligrini afirma que el diferencialisme ètnic del catalanisme clàssic transmuta al diferencialisme lingüístic del pujolisme amb les mateixes tendències segregadores.

²¹⁴ *Ibid.*, p. 225.

²¹⁵ L'autor ressalta aquí les influències de dos historiadors sobre el projecte financer de Pujol. El paper de la burgesia industrial decimonònica descrit per Vicens Vives a *Industrials i Polítics* per una banda, i la reconstrucció nacional a partir de les estructures econòmiques a la Catalunya del s. XVIII estudiada per Vilar a *Catalunya dins l'Espanya Moderna* per l'altra, causen un profund impacte sobre Pujol. *Ibid.*, p. 235.

²¹⁶ *Ibid.*, p. 11.

²¹⁷ Santamaría afirma que l'alta burgesia, gran aliada del franquisme, no participà del projecte financer de Banca Catalana degut a l'aire nacionalista i certament subversiu que tenia. *Ibid.*, p. 239.

²¹⁸ *Ibid.*, p. 261.

pròpiament. A l'igual que Lorés, Santamaría entén el PSUC i CDC com les cristallitzacions polítiques de les il·lustracions marxistes i catòliques respectivament²¹⁹.

Si bé CDC obtingué uns resultats electorals relativament minsos, Pujol aprofità la seva imatge de “líder nacional” amb la tradició del catalanisme a les esquenes per intervenir en l'elaboració de la constitució espanyola i l'Estatut d'autonomia català. Segons Santamaría, CDC i Pujol van tenir un “plus de representativitat” basat en la metonímia entre una part del país -la nacionalista- i el conjunt de la ciutadania -la nació-²²⁰. L'autor apunta, de la mateixa manera que Guibernau i Lo Cascio, a la l'estatalitat de la Generalitat en tant que aparell generador d'identitat nacional²²¹.

2.6 Andrew Dowling: l'Església catalana

L'historiador de la Universitat de Cardiff Andrew Dowling ens aporta una anàlisi²²² diferent a les que hem vist fins ara. Si bé la resta d'autors aborden el pujolisme i el catalanisme catòlic amb Jordi Pujol com a protagonista, Dowling aborda aquestes qüestions amb l'Església catalana com a eix central de la seva anàlisi, fet que ens dóna una visió més completa de l'ambient cultural d'on sorgeix Pujol. L'autor cerca les fites i les derrotes de l'Església catalana en el procés de recuperació de la seva tradició, esberlada per la Guerra Civil. Tot i que les conclusions no disten gaire de la dels altres autors, trobem matisos interessants pel que fa a la naturalesa del catolicisme català i la seva implementació social a Catalunya al llarg del franquisme. Veiem ara la seva tesi.

El catalanisme catòlic a la postguerra

Dowling, igual que Santamaría, afirma que l'Església catalana veié en la victòria del bàndol franquista una alleugeriment davant el virulent anticlericalisme, l'ateisme i la manca d'ordre social i unitat espiritual que hi havia a Catalunya²²³. Durant el primer franquisme hi hagué una campanya de re-cristianització per pal·liar la desenvolupada secularització i l'anticlericalisme a Catalunya, fet que, segons l'autor, caracteritza aquesta etapa com d'un fervor religiós molt alt. El lideratge nacional-catòlic de la recristianització de Catalunya en detriment de la tradició catòlica catalana

²¹⁹ Ambdós autors entenen que l'hegemonia del catolicisme i el marxisme durant la dècada dels 60 cristallitza durant la Transició amb aquestes formacions polítiques. *Ibid.*, p. 270.

²²⁰ *Ibid.*, p. 293.

²²¹ *Ibid.*, p. 351.

²²² DOWLING, Andrew. “For Christ and Catalonia: Catholic catalanisme and Nationalist Revival in late Francoism.” *Journal of Contemporary History*, vol. 47, no. 3, 2012, pp. 594-610.

²²³ *Ibid.*, pp. 595-596.

provocà al temps un ressentiment al sí de l'Església catalana.²²⁴ Amb la derrota de l'Eix a la II Guerra Mundial el règim de Franco donà pas al lideratge catòlic de l'estat en detriment del falangisme, permetent una tímida obertura de la tradició catalana en la publicació de textos religiosos en català²²⁵. Així és que l'Església fou l'únic paraigua institucional capaç de protegir i articular la reintroducció de la tradició catalanista a Catalunya. Per tant, l'ús religiós del català servirà com a punt de partida per al programa pre-polític del catalanisme catòlic el qual arribarà al seu punt àlgid a la dècada dels 50²²⁶.

El catalanisme catòlic al segon franquisme

La dècada dels 50 suposa una expansió i hegemonia del catolicisme cultural a arreu d'Europa. A diferència de Vélez-Pelligrini, que atribueix la introducció del modernisme catòlic al catolicisme social, Dowling l'atribueix al catalanisme catòlic. L'Església catalana aconseguí erradicar pràcticament l'anticlericalisme mordaç característic del període republicà a través de la doble defensa del progressisme europeu i la identitat catalana²²⁷, encara que per altra banda fracassà en l'intent de la recrisianització de Catalunya davant d'un procés de secularització irreversible²²⁸.

Tot i els diversos moviments dins el catalanisme catòlic, Dowling ofereix una especial atenció al paper de l'escoltisme en la mobilització de la ciutadania catalana en defensa del catalanisme, ja que reprenia la tradició excursionista del nacionalisme català decimonònic²²⁹. La recuperació de la tradició catalanista tindrà una explosió a la dècada dels 60 coincidint amb el Concili Vaticà II, moment en el que es converteix en un moviment de masses on Jordi Pujol jugarà un paper clau. A l'igual que Lorés, Vélez-Pelligrini i Santamaría, Dowling també comparteix la visió de Pujol com un símbol nacional català erigit arran del Cas Galinsoga i els Fets del Palau de la Música²³⁰. Finalment l'autor afirma que el conflicte entre el nacionalcatolicisme i el catalanisme catòlic era doble: per una banda per la qüestió nacional i per l'altre la contraposició catòlica del tradicionalisme espanyol i el modernisme català²³¹.

²²⁴ *Ibid.*, p. 597.

²²⁵ *Ibid.*, p. 597.

²²⁶ *Ibid.*, p. 598.

²²⁷ *Ibid.*, pp. 598-599.

²²⁸ L'autor atribueix, entre d'altres causes, l'èxode rural cap a zones urbanes com un dels motius de la secularització de la població a Catalunya. *Ibid.*, p. 601.

²²⁹ *Ibid.*, p. 600.

²³⁰ *Ibid.*, p. 602.

²³¹ *Ibid.*, p. 609.

2.7 Jordi Amat: literatura i intel·lectuals del pujolisme

Tot i provenir *a priori* de la disciplina més allunyada de la Història de les que aquí tractem, el filòleg i crític literari barceloní Jordi Amat ens ofereix un dels estudis més interessants i originals. La seva trajectòria com a especialista en literatura biogràfica i història dels intel·lectuals presenta una anàlisi del pujolisme des d'una perspectiva netament culturalista, amb una nova visió que complementa i enriqueix aquest estat de la qüestió. El seu llibre *El Llarg procés: Cultura i política a la Catalunya contemporània*²³² és un estudi d'història política i cultural sobre el desenvolupament intel·lectual del catalanisme, des de mitjans de la Guerra Civil fins els darrers moments del procés sobiranista català. Com és evident, tracta la figura de Jordi Pujol i la formació del pujolisme. Veiem ara què en diu.

Amat comparteix la visió d'altres autors com Santamaria, afirmant que les Festes d'Entronització de la Mare de Déu de Montserrat del 1947 són un punt d'inflexió per al catalanisme. Segons l'autor "el 1947 és un temps de cruïlla" entre el vell catalanisme de preguerra i el nou catalanisme d'arrel catòlica que despuntava. Personatges com Jaume Vicens Vives, Josep Benet, Raimon Galí o Miquel Coll i Alentorn, entre d'altres, foren els encarregats de transmetre l'herència del catalanisme a una nova generació de joves que volia superar el trauma de la Guerra Civil i desvetllava la seva consciència nacional relligada a la seva religiositat²³³.

El caràcter culturalista de l'obra d'Amat traspua en l'anàlisi de l'impacte que causaren determinades obres literàries sobre intel·lectuals i polítics. En el nostre cas, el poemari de Salvador Espriu *La pell del brau* (1960) fou l'obra que féu de pont entre la refundació del catalanisme dels cinquanta i l'hegemonia del catalanisme progressista de la dècada dels seixanta²³⁴. L'obra d'Espriu assentà les bases i projectà la bona salut de la dissidència catalanista, encoratjant-la a l'acció, ja que el poemari fou llegit com una proposta de futur democràtic i una proclama contra la dictadura. La mort dels primers garants del catalanisme, com Vicens Vives o Carles Riba, tenia el relleu assegurat amb una nova generació amb empena sintetitzada en *La Pell del Brau* i Espriu com a nou poeta nacional²³⁵.

²³² AMAT, Jordi. *El llarg procés: Cultura i política a la Catalunya contemporània (1937-2014)*. 2a edició. Barcelona: Tusquets editors, 2015.

²³³ *Ibid.*, p. 210.

²³⁴ *Ibid.*, p. 238.

²³⁵ *Ibid.*, p. 216.

Cal, doncs, situar a Jordi Pujol en la generació d'arrel catòlica i catalanista que a la dècada dels cinquanta es comença a bellugar a través del CC. No només això, sinó que el nostre protagonista és el personatge que relliga i uneix a tots els configuradors del nou catalanisme: a Pujol el va casar Escarré, el seu mestre fou Galí, visitava sovint a Benet i un dels seus referents era Vives²³⁶. Amat, de la mateixa manera que la resta d'autors, entén que Jordi Pujol és el primer símbol nacional català d'ençà la Guerra Civil a partir de la seva detenció, tortura i empresonament el 1960. Però també ens diu que fou Josep Benet el principal artífex de dit símbol; i el principal encarregat d'endegar la campanya mediàtica en la seva defensa²³⁷.

A *Des dels turons a l'altra banda del riu*, els escrits de presó de Pujol, Amat hi veu la clara influència dels espiritualistes francesos com Péguy, transmesos per Raimón Galí. D'ells en recollí la revulsió moral necessària pel recobriment nacional, així com el profund sentit comunitari, no només en política, sinó també en la literatura. En una carta de Pujol a Joan Fuster d'aquell període, Amat narra el sentit comunitari que dóna Pujol a la literatura, això és, la capacitat moral i espiritual d'aquesta per construir un projecte nacional²³⁸. A *La Pell del Brau* Pujol descobrí que Espriu responia a la noció de literatura dels espiritualistes francesos. Més enllà de la prèdica en favor de la reconstrucció dels ponts del diàleg, hi llegí un esperit comunitari i uns determinats valors: l'esperança i la crida al compromís. Si bé Pujol entrà a la presó per un compromís per la reforma moral des del catolicisme, en sortí amb la missió també de transformar, de (re)construir, la Catalunya del seu temps gràcies a la lectura de la *Pell del brau*²³⁹.

Amat afirma que, sortint de la presó, comença el desplegament polític del pujolisme, aprofitant el símbol forjat per Benet durant l'estada a la presó de Pujol. A partir de l'any 1962, doncs, Pujol estava posant els fonaments d'una ambiciosa actuació para-política, elaborant doctrina, impulsant acció i postulant-se com una figura medul·lar del catalanisme. El pujolisme, segons Amat, cristal·litzà aleshores com una voluntat de poder²⁴⁰. Durant la dècada dels seixanta, principalment a través de Banca Catalana, Pujol articulà una nacionalització democràtica i transversal de Catalunya. També intentà hegemonitzar el panorama intel·lectual catalanista, de tall majoritàriament progressista i progressivament marxistitzat, tot i que sense èxit. Coincidint

²³⁶ *Ibid.*, p. 213.

²³⁷ *Ibid.*, pp. 223-224.

²³⁸ AMAT, Jordi. "Jordi Pujol llegeix (a la presó) La pell del brau". *El Núvol: el digital de cultura*. 14 Abr. 2013. <https://www.nuvol.com/llebres/jordi-pujol-llegeix-a-la-presos-la-pell-de-brau-7658>

²³⁹ AMAT, Jordi. *El llarg procés...*, op. cit., p. 238.

²⁴⁰ *Ibid.*, p. 276.

amb Lorés, Amat ens diu que Pujol fracassà en l'intent de dirigir el catalanisme progressista injectant dosis de nacionalisme, ja que suposà assumir massa contradiccions doctrinals per ell. Quan el fracàs fou evident, el pujolisme redirigí l'estratègia a finals de la dècada dels seixanta cercant la confiança de les classes mitjanes despolititzades i de les autoritats del règim i l'oposició democràtica en el procés de transició democràtica²⁴¹, fet que desembocaria en la creació de CDC i el seu paper príncep en el disseny de l'autonomia catalana.

2.8 Mariona Lladonosa: l'evolució simbòlica

Mariona Lladonosa, sociòloga de la Universitat de Lleida, ens aporta l'aportació teòrica més recent i més completa d'un estudi cultural del pujolisme²⁴². L'autora empra l'anàlisi dels símbols com a mètode d'aproximació al passat, entenent els símbols nacionals com una forma de naturalització d'elements de caràcter ideològic en un llenguatge que ens és més accessible per la nostra experiència humana²⁴³. La singularitat de la seva anàlisi respecte de les de Guibernau i Vélez-Pelligrini, que analitzen la dimensió simbòlica del pujolisme més tardà, rau en posar el focus en l'etapa de transició del catalanisme catòlic al pujolisme.

Les aportacions de l'autora a l'estudi del pujolisme són, en primer lloc, l'aproximació al fenomen nacional a través de les tesis d'Anderson, Billig i Cardús²⁴⁴. En segon lloc, es centra en el rol social determinant dels intel·lectuals²⁴⁵ com a (re)configuradors d'un determinat univers simbòlic a través de l'assaig polític com a artefacte cultural²⁴⁶. En tercer lloc destaca la importància del relleu generacional en el catalanisme catòlic durant el franquisme²⁴⁷ i finalment, detecta l'existència de vasos comunicants donats entre els universos simbòlics del comunisme català i del catalanisme catòlic²⁴⁸.

²⁴¹ *Ibid.*, p. 288.

²⁴² LLADONOSA LATORRE, Mariona. *Nosaltres els catalans: Del catalanisme catòlic al pujolisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019.

²⁴³ *Ibid.*, p. 9.

²⁴⁴ L'autora pren el concepte de *nació imaginada* d'Anderson, la quotidianitat de la nació de Billig i la construcció social de la identitat de Cardús. *Ibid.*, p. 15.

²⁴⁵ Lladonosa pren principalment la noció gramsciana d'intel·lectual orgànic com a configurador d'un nou bloc històric enfront de l'intel·lectual tradicional legitimador de l'estatus quo. De la mateixa manera, Montserrat Guibernau atorga als intel·lectuals també un paper clau als moviments nacionalistes de nacions sense estat com a principals configuradors simbòlics del nou projecte nacional. *Ibid.*, p. 43.

²⁴⁶ *Ibid.*, p. 47.

²⁴⁷ *Ibid.*, p. 101.

²⁴⁸ *Ibid.*, p. 112.

Lladonosa també ens ofereix tota una categorització i explicació dels diversos tipus de representacions simbòliques emprades a la narrativa del catalanisme catòlic: històriques i mítiques, generacionals i de valor arquetípic²⁴⁹. L'autora divideix el seu estudi en tres etapes - Aixecament, Redreçament i Reconstrucció- corresponents a l'evolució de l'imaginari del catalanisme catòlic i el pujolisme²⁵⁰. Veiem doncs a continuació, en què es basen.

Aixecament

Lladonosa anomena Aixecament a l'etapa de transmissió i reconfiguració del catalanisme catòlic durant el franquisme de la mà de certs intel·lectuals orbitants a UDC i el FNC de preguerra²⁵¹. Una nova generació de joves de famílies benestants, catòliques, amb el català com llengua d'ús social, donava l'espai de cobertura i difusió necessari per a la supervivència del catalanisme catòlic²⁵². Aquesta transmissió s'articula entorn el grup pre-polític i de formació de quadres catalanistes CC, sota el paraigua de l'Església a l'Abadia de Montserrat.

Raimón Galí fou el pare intel·lectual del grup. Galí introduirà l'essencialisme espiritualista francès de Péguy i Saint-Exupéry, així com el regionalisme tradicionalista de Torras i Bages “aportant el llenguatge d'una mística col·lectiva de caràcter mític i patriòtic, d'eficàcia simbòlica, per la funció d'aixecament espiritual i nacional que provoca en els joves”²⁵³. Una altra idea-força implementada per Galí és la relectura nacional i religiosa de la Guerra Civil on la gran perdedora havia sigut Catalunya, desideologitzant el conflicte en termes de classe²⁵⁴.

Lladonosa afirma que la narració de la memòria selectiva respecte el passat és una part de la construcció dels relats socials amb la mirada posada al futur²⁵⁵. Així doncs, la relectura de la

²⁴⁹ *Ibid.*, p. 229.

²⁵⁰ L'autora ens adverteix que, en tractar-se d'una categorització simbòlica dels fenòmens socials, és difícil establir una cronologia determinada ja que no es tracta d'una consecució d'anys, sinó de la transició entre universos simbòlics vells i nous. *Ibid.*, p. 13.

²⁵¹ Entre aquests hi ha Josep Vila-Abadal, Xavier Polo, Xavier Muñoz, Josep Almeda, Jaume Carner, Josep M. Sunyer, Manuel Nadal, Jaume Casajoana, Joan Triadú, Josep Benet, Raimon Galí, Alexandre Cirici, mossèn Dalmau, Miquel Coll i Alentorn, Jaume Vicens Vives, Miquel Batllori, Jordi Carbonell, Alexandre Galí, Maurici Serrahima o el mossèn Ballarín. *Ibid.*, pp. 64-65.

²⁵² LLADONOSA, Mariona. “L'altra oposició al franquisme”. Youtube, 29/12/19, <https://www.youtube.com/watch?v=oZyqqLRcqdw&t=1438s>. Accedit el 20/3/20., min. 23:57.

²⁵³ LLADONOSA LATORRE, Mariona. *Nosaltres els catalans...*, op. cit., pp. 69 i 71.

²⁵⁴ *Ibid.*, p. 74.

²⁵⁵ *Ibid.*, p. 217.

Guerra Civil com una gran derrota per Catalunya plantejava, amb Josep Benet com a principal impulsor²⁵⁶, la necessitat de la reconciliació i redreçament nacional de Catalunya²⁵⁷.

Redreçament

Segons Lladonosa, la relectura de la Guerra Civil amb un propòsit de reconciliació nacional va directament lligada a la idea del canvi generacional. És la nova generació qui s'ha d'encarregar del redreçament de la nació i l'espiritualitat catalana per corregir els errors passats²⁵⁸. Hi ha una voluntat hegemònica i de poder materialitzada en l'activitat cultural i la promoció patrimonial²⁵⁹; l'activitat econòmica i financera nacional; la voluntat modernitzadora, democràtica i europeista; la recristianització catalana diferenciada a la espanyola; el sorgiment d'una nova historiografia catalana; etc.²⁶⁰ El màxim exponent del redreçament nacional ara descrit el trobaríem en l'etapa de *Fer País* de Jordi Pujol²⁶¹.

En darrer lloc, Lladonosa desenvolupa l'aposta política de la reconciliació nacional per part del comunisme català, i la relaciona amb el marc mental d'unitat espiritual que propugnava el catalanisme catòlic. Ambdós propostes són interpretades com la superació del relat dels *vencedors i els vençuts* que havia enfrontat Església i comunisme durant la guerra civil, així com la memòria de la *Victòria* exercida pel franquisme²⁶².

Reconstrucció

Les etapes de Reconstrucció i Redreç van estretament lligades ja que beuen de la mateixa voluntat pràctica de reconstrucció nacional amb el desenvolupament d'accions culturals i econòmiques concretes. Així és que ambdues etapes es desenvolupen de manera paral·lela al llarg dels anys 60²⁶³. És en aquesta etapa que Lladonosa analitza el pujolisme per constituir la darrera formulació

²⁵⁶ L'autora descriu Josep Benet com la màxima expressió de la definició d'intel·lectual orgànic degut a la seva gran influència i aprotació teòrica, així com pel seu inesgotable activisme cultural, la seva tasca com a advocat de l'antifranquisme i com a historiador. *Ibid.*, p. 89.

²⁵⁷ *Ibid.*, p. 95.

²⁵⁸ *Ibid.*, pp. 220-221.

²⁵⁹ Dins d'aquestes activitats culturals hi trobaríem la Nova Cançó, l'impuls del món editorial en català o la producció musical catalana amb els segells discogràfics EDIGSA o Concèntric.

²⁶⁰ *Ibid.*, pp. 221-222.

²⁶¹ Lladonosa interpreta Pujol com un dels darrers reformuladors del noucentisme pel que fa a la difusió cultural com a pilar per a la reconstrucció de la nació. *Ibid.*, p. 102.

²⁶² *Ibid.*, p. 123.

²⁶³ *Ibid.*, p. 222.

del catalanisme catòlic i perquè Pujol estigué present a tot el recorregut d'aquesta tradició política des de la fundació de CC al 1954 fins al retorn de l'autonomia catalana²⁶⁴. Si bé l'anàlisi i influències del pujolisme descrites per Lladonosa tenen punts de connexió²⁶⁵ amb la lectura de Lorés -autor àmpliament citat-, Vélez-Pelligrini o Guibernau, trobem matisos interessants.

El primer pujolisme, desenvolupat durant la primera meitat dels anys 60, Lladonosa el resumeix al voltant de les tres idees marc, ja descrites, que expliquen la seva proposta d'acció pràctica: la ruptura amb l'actitud abatuda de la generació anterior, la necessitat d'una revisió històrica del passat per tal d'afrontar el present i el futur i l'aposta pel recobriment moral, nacional i espiritual del país²⁶⁶. Durant aquesta etapa va guanyant pes progressivament una personalització de la nació -de "la gent de Catalunya" a "la Catalunya de la gent"- alhora que Pujol encarnava l'ideal de Catalunya, fets que afavoriran la posterior tríada Pujol-Catalunya-gent com la projecció entre el pare provisor i la família²⁶⁷.

Paral·lelament, la irrupció política i cultural del marxisme durant la segona meitat dels 60 portarà a la reconfiguració de l'espai catòlic catalanista, provocant una reformulació teòrica del pujolisme com a conseqüència de plantejar una estratègia política d'unitat²⁶⁸. Fruit d'això, Pujol reconceptualitza el catalanisme nacionalista cap una voluntat hegemònica, fundacional i de poder²⁶⁹. Per l'autora, el pujolisme és la única tradició catalanista de la seva generació capaç de sintetitzar corrents de pensament tan diverses. Finalment, destaquem de Lladonosa la comparació entre el pujolisme i el noucentisme. La voluntat de reconstrucció nacional del pujolisme en termes efectius, pràctics, a través del desenvolupament econòmic i cultural, porta a l'autora a considerar-lo com la darrera gran reelaboració de la tradició noucentista amb una vessant més popular²⁷⁰.

²⁶⁴ *Ibid.*, p. 157.

²⁶⁵ A punts de connexió ens referim a la interpretació de Pujol com a símbol del nou catalanisme catòlic arran dels Fets del Palau de la Música com a pare provisor de la nació, la voluntat buscada del propi Pujol en la construcció d'aquest símbol, la voluntat hegemonitzant del seu discurs presentant la imatge conjunta Pujol-Catalunya. *Ibid.*, pp.158-159.

²⁶⁶ *Ibid.*, p. 161.

²⁶⁷ *Ibid.*, p. 166.

²⁶⁸ *Ibid.*, p. 195.

²⁶⁹ *Ibid.*, p. 207.

²⁷⁰ *Ibid.*, pp. 196-197.

3. Conclusions

Al llarg d'aquest estudi hem pogut elaborar una visió general sobre la formació intel·lectual del pujolisme. Les diverses disciplines de les quals provenen els autors tractats ens han permès tenir una visió polièdrica del fenomen, i tot i les divergències en cadascun dels autors, podem parlar de diferents cares d'una mateixa moneda: una interpretació comuna amb, en tot cas, matisos diferents. Així és que podem extreure algunes conclusions sobre què és el pujolisme i com es formà. Veiem ara en termes generals de què es tracten.

La primera afirmació que trobem de manera reiterada a les anàlisis de tots els autors és que el pujolisme és la principal relectura del nacionalisme català de la segona meitat del segle XX. La tradició que a principis de segle podem exemplificar en la figura d'Enric Prat de la Riba, que quedà estroncada per la Guerra Civil, és recollida per Pujol i la seva generació i alhora és reinterpretada, corregida i adaptada a un context social i cultural substancialment diferent de l'originari. El pujolisme feia viable el nacionalisme català a una Catalunya de mitjans de segle marcada per l'arribada d'immigració provinent de la resta de l'Estat, l'explosió cultural de la societat de masses i, evidentment, un clima polític de repressió cap a la identitat nacional pròpia.

Si bé és cert que Pujol beu notòriament del nacionalisme català conservador de Torras i Bages, hi ha estudiosos que posen l'accent o bé en aquesta primera tradició o bé en el nacionalisme català més genèric com a proposta política del pujolisme. Autors com Lorés, Santamaría o Pelligrini veuen en el pujolisme un rígid i definitori conservadorisme, mentre que Guibernau, o Lladonosa troben que Pujol elabora una proposta d'un nacionalisme general, poc concret ideològicament i variant en el temps. Més enllà dels fonaments doctrinals de la proposta política, tots els autors coincideixen en la conscientment buscada voluntat hegemònica i de poder del pujolisme. Lo Cascio ho afirma d'una forma especialment entenedora: CiU –el partit del pujolisme– és, més que un partit nacionalista, nacional, i és que “per força política nacional (...), s'entén una opció política capaç (...) d'encapçalar [sic] i sintetitzar, en la seva acció de govern, els diferents interessos presents en la societat, més enllà de les divisions ideològiques tradicionals”²⁷¹.

En segon lloc, i directament relacionat amb l'anterior, trobem que les anàlisis coincideixen en entendre Jordi Pujol com el primer símbol nacional català d'ençà de la Guerra Civil. La detenció,

²⁷¹ LO CASCIO, Paola. *Nacionalisme i autogovern...*, op. cit., p. 339.

tortura i empresonament d'un jove del perfil sociològic com el de Pujol fou l'empenta final d'una societat catalanista –i en gran mesura catòlica– que es desvetllava i superava políticament el trauma de la Guerra Civil. Més enllà de qui i com es forneix aquest símbol –aquí sí trobem divergències interpretatives segons l'autor–, Jordi Pujol fou la síntesi d'un nou catalanisme.

En tercer i últim lloc, s'entén generalment el pujolisme com un fenomen que transgredeix la figura del mateix Pujol. Aquesta és una interpretació elaborada per Jaume Lorés que veiem reiterada en la resta d'autors; i és que la lucidesa i precocitat del text de Lorés *Aproximació al pujolisme*, assentà en bona part les línies per entendre el pujolisme com a fenomen polític i intel·lectual²⁷². La formació d'aquesta determinada tradició catalanista fou, en gran part, una formació espontània forjada als cercles catòlics i catalanistes, que van veure en el jove Pujol la síntesi i la capacitat de liderar les seves latents reivindicacions polítiques.

Pel que fa al relat del mateix Pujol, tal com hem dit, és excessivament lineal, presentista, i poc crític amb la pròpia trajectòria i la seva evolució. Després d'una exitosa carrera política, Pujol escrigué unes memòries en què no es perceben gaire els canvis i els entrebancs que el seu projecte polític va haver d'afrontar. Per tant, són memòries que no contempen –o no ho fan amb prou profunditat– la modulació ideològica ni els fracassos polítics propis com, per exemple, l'intent de capitanejar el catalanisme progressista dels seixanta, tal com descriuen Lorés i Amat.

Com hem pogut veure al llarg del treball, la figura de Jordi Pujol i la particular relectura del nacionalisme català que encapçalà estigué present al llarg de tot el procés de recuperació nacional de Catalunya al llarg de la dictadura franquista i la transició democràtica. Si bé és cert que el seu llarg govern i el poder exercit sobredimensionà el paper i la lectura del pujolisme en la lluita antifranquista, la figura de Pujol ens serveix com a fil conductor d'un llarg procés de recuperació nacional després de la Guerra Civil. Reprenent el fil inicial de la introducció, esperem que aquest estat de la qüestió hagi servit per sintetitzar el debat entorn la formació del pujolisme i el seu paper durant el franquisme, així com per esclarir quina és la seva herència política avui. Desitgem també, que hagi servit per encarar el debat públic que encara avui suscita la seva figura d'una forma més sana, fonamentada i constructiva.

²⁷² Si bé aquesta és la principal aportació de Lorés, l'autor influencià sobre l'anàlisi d'altres, com Amat, Santamaría o Pelligrini al interpretar el personalisme de Pujol com un subterfugi intel·lectual d'adaptació a l'ambient progressista i marxistitzat de la dècada dels seixanta.

4. Bibliografia

4.1 Bibliografia principal

AMAT, Jordi. *El llarg procés: Cultura i política a la Catalunya contemporània (1937-2014)*. 2a edició. Barcelona: Tusquets editors, 2015.

AMAT, Jordi. "Jordi Pujol llegeix (a la presó) La pell del brau". *El Nívol: el digital de cultura*. 14 Abr. 2013. <https://www.nuvol.com/llobres/jordi-pujol-llegeix-a-la-presó-la-pell-de-brau-7658>

CASASSAS I YMBERT, J. "La història cultural i l'intel·lectual professional. Una visió personal". *Cervels: Revista d'història cultural*, Núm. 1, gener de 1998, pp. 6-11.

CULLA I CLARÀ, Joan B. *El pal de paller. Convergència Democràtica de Catalunya (1974-2000)*. Barcelona: Pòrtic, 2001.

DE RIQUER, Borja; CULLA, Joan B. "El franquisme i la transició democràtica: 1939-1988." *Història de Catalunya*. Pierre Vilar. Barcelona: Edicions 62, 1989. Vol. VII.

DOWLING, Andrew. "For Christ and Catalonia: Catholic catalanisme and Nationalist Revival in late Francoism." *Journal of Contemporary History*, vol. 47, no. 3, 2012, pp. 594-610.

FONTANA, Josep. *L'ofici d'historiador*. Barcelona: Arcàdia i Càtedra Ferrater Mora, UdG, 2018.

GALÍ, Raimon. *Memòries*. Barcelona: Proa, 2004.

GALÍ, Raimon. *Recalada: Història dels anys cinquanta (1948 – 1962)*. Barcelona: Grup d'Estudis Nacionalistes, 1984.

GLONDYS, Olga. "El giro cultural en la Historia Contemporánea española: nuevas complejidades, aperturas metodológicas y testimonios de la praxis." *Studia Historica. Historia Contemporánea* 35 (2017): 171-204.

GUIBERNAU, Montserrat. "Images of Catalonia". *Nations and Nationalism*, vol. 3, no. 1, 1997. pp. 89-111. Accedit 21 agost 2019

GUIBERNAU, Montserrat. *Nacionalisme català: Franquisme, transició i democràcia*. Barcelona: Pòrtic, 2002.

GUIBERNAU, Montserrat. "Nationalism and Intellectuals in Nations without States: the Catalan Case". *Political Studies*, vol. 48, no. 5, 2000. pp. 989 – 1005. Accedit 20 octubre 2019., p. 109.

LLADONOSA, Mariona. "L'altra oposició al franquisme". Youtube, 29/12/19, <https://www.youtube.com/watch?v=oZyqqLRcqdw&t=1438s>. Accedit el 20/3/20.

LLADONOSA LATORRE, Mariona. *Nosaltres els catalans: Del catalanisme catòlic al pujolisme*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019.

LO CASCIO, Paola. "El Pujolisme: 1980-2003.", *Política i Govern a Catalunya: De la Transició a l'actualitat*. Gemma Ubasart-González i Salvador Martí-Puig. Madrid: Catarata, 2018, pp. 40-53.

LO CASCIO, Paola. *Nacionalisme i autogovern: Catalunya, 1980-2003*. València: Afers, 2008.

LORÉS, Jaume. *La transició a Catalunya (1977-1984): El pujolisme i els altres*. Barcelona: Empúries, 1985.

PALA, Giaime. "La batalla de las ideas: Apuntes para una historia de los intelectuales catalanes en los años sesenta". *Cercles. Revista d'Història Cultural*, no. 16, 2013.

PRAT DE LA RIBA, Enric. *La Nacionalitat Catalana*. Barcelona: Escola d'administració Pública de Catalunya, 2007.

PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. "Vicens Vives, entre la ciència històrica i la vocació política". *Revista de Girona*. 191. (1998): 68 – 73. *Google Acadèmic*. Web. 10 Jun 2020.

PUJOL, Jordi. *Construir Catalunya*. Entre l'acció i l'esperança. Barcelona: Pòrtic 71.

PUJOL, Jordi. *Des dels turons a l'altra banda del riu*. Entre l'acció i l'esperança. Barcelona: Pòrtic 71.

PUJOL I SOLEY, Jordi. *Memòries: història d'una convicció (1930-1980)*. 5a edició. Barcelona: Proa, 2018.

RAMOS ROSETE, CARLOS. "El universo personal de Emmanuel Mounier". *Metafísica y Persona*. 12. (2014): 49-67. *Dialnet*. Web. 2 Jun 2020.

SANTAMARÍA, ANTONIO. *Els orígens de Convergència Democràtica de Catalunya: La reconstrucció del catalanisme conservador (1939-1980)*. Mataró: El Viejo Topo, 2011.

VALLS, Francesc. "No hi ha cap mes sense Pujol a TV3". *El país*, 8 Feb. 2020. https://cat.elpais.com/cat/2020/02/08/opinion/1581179712_203649.html Accedit el 26 abril 2020.

VÉLEZ-PELLIGRINI, Laurentino. *El estilo populista: Orígenes, auge y declivi del Pujolismo*. Barcelona: El Viejo Topo, 2003.

4.2 Bibliografia secundària

CREXELL, Joan. *Els fets del Palau i el consell de guerra a Jordi Pujol*. Edicions de la magrana, 1982.

JUBANY, Josep M. "La acción social en la Iglesia católica." *Educación social: revista de intervención socioeducativa*. no. 69, 2018, pp. 151-152.

MASSOT I MUNTANER, Josep. “Les festes de l’Entronització de la Mare de Déu de Montserrat (1947). Un inici de redreçament.” *Qüestions de la vida cristiana*. 187. (1997): 138-158. Dialnet. Web. 10 Jun 2020.

MUÑOZ, Xavier. *De dreta a esquerra. Memòries polítiques*. Barcelona: Edicions 62, 1990.

OBRADOR SELLARÉS, Albert. “Jaume Lorés, un intel·lectual crític.” *L’Erol*. no.16, 1986, pp. 9-11.

PLA, Josep. *El pagès i el seu món. Col·lecció el Dofí*. Barcelona: Destino, 1978.

RAGUER I SUÑER, Hilari. *Gaudeamus igitur: notes per a una història del “Grup Torras i Bages”*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1999.

ROIG I LLORT, Anna. *Generació Virtèlia: el palau comú dels líders catalans del s. XX. Col·lecció L’arquer*. Barcelona: La Columna, 2011.

TORRAS I BAGES, JOSEP. *La tradició catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1981.

ZAMBELLI, Sebastián. (2015). *El discurso nacionalista en Cataluña. Un análisis comparado de los marcos de significación del tardo-pujolisme (2000-2003) al proceso soberanista (2010-2014)*. UNED. Departamento de Ciencia Política y de la Administración. Recuperat el 13 maig del 2020, <http://e-spacio.uned.es/fez/view/tesisuned:CiencPolSoc-Szambelli>